

בין המערכות 5

דצמבר 2020

יוצא לאור על ידי "מערכות", בית התוכן המקצועי של צה"ל לצבא ולביטחון לאומי

www.maarachot.idf.il

תוכן עניינים:

סקירה: האצת חדשנות צבאים – לקחים מסין וישראל / סא"ל (מיל) אילן גוטמן / 01.12.2020

הצורך בשינוי פעילות ישראל נגד תוכנית דיוק הטילים של חיזבאללה / עומר דוסטרי /

03.12.2020

כיצד תיראה לוחמת חלל בעתיד הקרוב? / מערכת "מערכות" / 06.12.2020

דמיין אותו: סקירת ספרו של קנת מקסי "הקרוב" / אל"ם (מיל) בעז זלמנוביץ / 09.12.2020

שנות של שכנות טובה בתקופת המנדט כבסיס לשותפות מבצעית ב-1948 / תא"ל ארז מייזל /

27.12.2020

סקירה: האצת חדשנות צבאים - לקחים מסין ומישראל

סא"ל (מיל') אילן גוטמן, מפא"ת 01.12.2020

חדשנות צבאית סין מדגימים מבצעים מו"פ

יש שוני מובהק בין מדינות שונות בתרבות, בהיסטוריה, באיומים, ובמטרות האסטרטגיות. שוני זה משתקף בארגון ממסדי המו"פ שלהם ובאופן פעולתם. כדאי ללמוד מן הניסיון האמריקני המתמיד לעדכן ולשפר את מנגנוני המו"פ, כיצד לא לשקוט על השמרים ולבחון את המבנה, היעדים והתקציבים של מערכת המו"פ הצבאית בהשוואה למדינות אחרות ולתעשיות אזרחיות

שיגור חץ 3, אלסקה

מתוך מו"פ ביטחוני בעולם (לקט עיתונות) נובמבר 2020, המנהל לפיתוח אמל"ח ותשתית טכנולוגית, משרד הביטחון

מסיום המלחמה הקרה עסק הממסד הביטחוני האמריקני בעיקר בלחימה נגד קבוצות טרור בעלות יכולת טכנולוגית מוגבלת. זרועות המו"פ עסקו בשיפורים של מערכות נשק וטכניקות לוחמה להתאמתם לצרכים המשתנים. לכן מערכות הלחימה העיקריות בצבא האמריקני הן (ברובן) מערכות משודרגות ממלחמת המפרץ הראשונה (1991). כל זאת בזמן שיריביה של ארצות־הברית, בעיקר סין, שדרגו את צבאן לרמה דומה לזאת האמריקנית, וצפוי כי אף יעברו את ארצות־הברית עד 2030 (כפי שטען סגן הרמטכ"ל האמריקני, גנרל פול ג'. סלבה, עוד ב־2018).¹

משרד ההגנה מבצע שינויים אסטרטגיים על־מנת לעודד ולהאיץ חדשנות, כמו הקמת המשרד של תת־שר ההגנה למו"פ, יצירת פיקוד העתידים של הצבא, אסטרטגיית מו"פ שאפתנית של חיל האוויר האמריקני ועוד. המטרה היא למצוא דרך לקדם וליישם חדשנות פורצת דרך, שתביא ליתרון משמעותי של היכולות האמריקניות. ארצות־הברית ניצבה לפני אתגרים כאלה בעבר. למשל היכולת התעשייתית היפנית בשנות ה־70 וה־80 של המאה ה־20, שהייתה איכותית ותחרותית יותר מהתעשיות האמריקניות המקבילות.

דווקא אימוץ גישות יפניות כמו קאיזן (Kaizen, בתרגום חופשי: שיפור מתמיד) ו־TQM (Total Quality Management - ניהול איכות כוללני) אפשר תחרות ובסופו של דבר יתרון לתעשייה האמריקנית. ארצות־הברית לא צריכה לאמץ את השיטה של המערכת הסינית המתוכננת והקשיחה כמות שהיא, למרות הצלחותיה ככלי להשגת שוויון (אך עדיין לא יתרון). האתגר שלה הוא להמציא כיוונים חדשים. למרות זאת, קולונל ג'ורג' מ. דוהרטי, מפנה לדוגמאות של סין וישראל שמהן ניתן להבנותו ללמוד שישה לקחים

רלוונטיים.² יש כמובן הבדלים מהותיים - ארצות־הברית לא מנוהלת ריכוזית כמו סין והיא גדולה יותר מישראל. לכן יש להתאים את התפיסות הללו לארצות־הברית.

סין

סין הגיעה להישגים מרשימים בחדשנות צבאית בתקציב נמוך כדי חצי מארצות־הברית. האסטרטגיה כללה אימוץ טכנולוגיות זרות, אך יש הרבה מעבר לכך. סין מנוהלת באופן ריכוזי על־ידי המפלגה הקומוניסטית, מה שמאפשר תכנון מסודר. ואולם הדבר גורם לחולשות מבניות המונעות חדשנות, כמו שחיתות: מונופול של תעשיות ביטחוניות ממשלתיות, יכולת ניהול והנדסת מערכת ואינטגרציה חלשים, וסביבת מו"פ וחדשנות מבוזרת ולא יעילה.

מצד אחר, לתכנון מרכזי יש יתרונות המאפשרים סנכרון בין מאמצים חוצי מגזרים שונים, וכן סנכרון בין האסטרטגיה הצבאית למאמצי המו"פ והרכש התומכים בה. מערכת המו"פ הסינית עדיין לא גילתה יכולות חדשניות פורצות דרך משלה, אך למרות זאת הצליחה להביא למודרניזציה מהירה של הצבא תוך יישום מהיר של טכנולוגיות חדשות במוצרים צבאיים.

יש שלושה לקחים שניתן להפיק מתהליך המודרניזציה של הצבא הסיני:

תכנון אסטרטגי, היררכי, מסודר ומסונכרן. סין מפרסמת בתדירות קבועה בכל תחילת עשור מסמך הדין באסטרטגיה לפיתוח נשק וציוד בשם WEDS עם אופק תכנוני ל־20 שנים.³ המסמך מתחיל בניתוח מצב הביטחון הלאומי הסיני, זיהוי יכולות צבאיות נדרשות לעימותים עתידיים, ניתוח חוזקות וחולשות של הציוד הקיים וקביעת סדר עדיפויות למו"פ. יש מסמכים דומים אמריקניים, אולם הם לא סדורים, אינם מתפרסמים בתדירות קבועה ואופק התכנון שלהם מצומצם יותר ומשתנה תדיר.

כמו כן, יש תוכנית ארוכת־טווח לבניית נשק וציוד בשם LWECF,⁴ שמגדירה את אסטרטגיית הרכש של כל הממסד הביטחוני לתמיכה בפערים שהוגדרו ב־WEDS. האופק התכנוני של LWECF הוא עשור; תוכניות לטווח קצר ובינוני נגזרות ממנה, ומציאות את הקצאת המשאבים וההיבטים התוכניתיים של הפרויקטים השונים.

תוכנית המו"פ ליצירת המדע והטכנולוגיה החדשניים הנדרשים נגזרת מ־WEDS, ומתוכננת לטווח בינוני ולטווח ארוך.⁵ MLDP תוכנית המו"פ מפורסמת במחצית של כל עשור (5 שנים לאחר חידוש WEDS), ויש לה אופק תכנוני של 15 שנים. התוכנית מופקת באמצעות ועדת המדע והטכנולוגיה⁶ STC שכוללת בכירים בצבא הסיני, גורמי תעשייה אזרחיים ומומחים למדע וטכנולוגיה. בוועדה חברים 12 אנגרים פעילים של PLA,⁷ הטובים ביותר לטכנולוגיה צבאית.

ב־40 תתי־הוועדות הטכניות שותפים כ־1,000 מומחים מכל זרועות המו"פ הביטחוני. בראשה עומד בעל דרגה המקבילה לגנרל 4 כוכבים אמריקני, והוא כפוף לוועדה הצבאית המרכזית, כך שהוא מקביל למחלקת הנשק GAD⁸ שבעבר היה כפוף לה (בארצות־הברית זאת רמה מקבילה לשר ההגנה והמטה הכללי). בראש ה־STC עומד היום גנרל ליו גוֹזִי, בעל PhD בפיזיקה, חבר האקדמיה למדעים של סין ובעל ניסיון רב במו"פ.

התכנון הסדור וההיררכי עם טווח תכנון ארוך, מאפשר יציבות תכנונית למו"פ ללא מאבק מתמיד על עדיפויות מול צרכי השעה. נוסף על כך, התכנון מאפשר מעבר מסודר בין דורות של טכנולוגיות (למשל מדור 4 של מטוסי קרב לדור 5 - חמקנות, היתוך מידע ורשתיות) המוגדרות על־ידי הסינים בכל תחום. כך מתאפשר למתכננים בכל מקום לעסוק בפיתוח מול תאריכי היעד למעברים הטכנולוגיים, תוך הבנה שהמימון והטכנולוגיות המשלימות מכוונות לאותו יעד. תעשיית המוליכים למחצה העולמית עובדת באופן דומה, וכל הכוחות מכוונים למעברי טכנולוגיה ידועים.

מתודולוגיה עוצמתית לתכנון ולקבלת החלטות. תכנון אסטרטגי לטווח ארוך כרוך בידע מוגבל ושילוב נתונים כמותיים ואיכותיים, מה שמקשה על קבלת החלטות. אחד ממנהיגי הטכנולוגיה הצבאית הסינית, צ'ין שואה־סן, הציע ב־1990 שיטה המכונה "הסדנה להנדסה מטא־סינתטית" -⁹ HWMSE שנפוצה במסד הביטחוני והכלכלי הסיני. הגישה מאפשרת רמות סיבוכיות הולכות וגדלות כשכבות על ארכיטקטורת הבסיס, כאשר כלי תוכנה פותחו למימוש מערכת המחשוב התומכת. בעיקרון מדובר בסדנה שבה מעורבים מומחים מתחומים שונים, המאוגדים באמצעות מודל תוכנה, בסיסי מידע כמותיים ומנוע סימולציה, המשלב מידע כמותי ושיפוט מומחים ליצירת תוצר מפורט חזוי.

Figure 2. Structure of the Hall for Workshop for Meta-Synthetic Engineering Methodology

בארצות־הברית לעתים המורכבות כה גדולה, נוסף על העובדה שאין מנגנון מובנה כמו HWMSE, כך שיש קושי בקבלת החלטות. לדוגמה, דוח Missile Defense Review מ־2019 שלאחר עבודה של שנתיים לא הצליחו העוסקים בו להתכנס להמלצות ב־11 נושאים מרכזיים.

שימוש בפלטפורמות בקנה מידה מלא לבניית אבות־טיפוס וניסויים - המו"פ בסין מייחס חשיבות גבוהה לניסויים באבות־טיפוס כחלק מתהליך הפיתוח הטכנולוגי. הם מגדירים לפחות שלוש רמות של אבות־טיפוס מערכתיים בשלבי פיתוח הטכנולוגיה:

- אב טיפוס תאורטי המקביל ל־TRL-4 (yuanli yangji)¹⁰
- אב טיפוס להדגמה המקביל ל־TRL-5 (yanshi yangji)
- אבטיפוס הנדסי מערכתי המקביל ל־TRL-6-7 (gongcheng yangji)

בתחום הימי, לדוגמה, מדובר על פלטפורמות שלמות להדגמה ולניסויים של טכנולוגיות שונות (חיישנים, מערכות נשק): ספינה בהדחק ton 6,000, צוללת בהדחק ton 3,800, ונחתת בהדחק ton 7,000. כמו כן, נעשה שימוש בפלטפורמות בערוב ימיהן לפני גריטה. גם בתחום היבשתי והאווירי קיימות פלטפורמות ניסוי כמו Shenyang J-31/FC-31 שכבר ב־2012 הופיע לראשונה כאב־טיפוס מלא טס של המטוס החמקן שבפיתוח.

ארצות־הברית אף היא מייצרת אבות־טיפוס כחלק מתהליך המו"פ, אולם המימון שלהם והשימוש בהם אינו כה קשיח. נעשה לעתים שימוש בפלטפורמות מבצעיות, אולם אלה לא תמיד זמינות וההתקנות קדימה ואחורה יכולות להיות יקרות מאוד (למשל, חליפת חישה חדשה שמחירה 375 אלף דולר הותקנה לניסוי והוסרה בעלות של 15 מיליון דולר ממשחתת Arleigh Burke type. בעבר נטתה ארצות־הברית להחזיק כוחות ופלטפורמות לניסויים בקנה מידה מלא.

ישראל - ההשתקפות שלנו בעיניים זרות

ישראל היא דוגמה מובהקת ליכולת להשיג מידה רבה של חדשנות צבאית בתקציבים מוגבלים (פחות מ־3 אחוזים מהתקציב האמריקני). למרות המגבלות והאיום המתמיד הצליחה ישראל להעמיד מערכות נשק חדשניות כמו "כיפת ברזל", "מעיל רוח" ועוד. ישראל היא דמוקרטיה חופשית ובה תשתית החדשנות הביטחונית נמצאת בשוק הפרטי (כמעט שאין מעבדות בתוך משרד הביטחון) ויש בה מחויבות לעליונות טכנולוגית.

שלושה לקחים יש לקחת מהמקרה הישראלי:

בניית מנהיגות לחדשנות צבאית - ב־1979 הוקמה במפא"ת תוכנית "תלפיות" במסגרת הלקחים ממלחמת יום הכיפורים. התוכנית בוחרת 30-60 תלמידים בכל שנה, הטובים ביותר במדע, בטכנולוגיה, בהנדסה ובמתמטיקה מבין בוגרי התיכונים, ונותנת להם הכשרה אקדמית במקביל להכשרה צבאית בכל זרועות הפעילות של צה"ל. נוסף על כך, הם ממוינים על־פי קריטריונים של מנהיגות ועבודת צוות.

הסטודנטים מגישים עבודת גמר המקדמת פתרון לאחת הבעיות המבצעיות שהצבא מתמודד איתן. ההצבה שלהם נבחנת בקפידה להתאמה ליכולותיהם, רצונם והצרכים של גופי המו"פ הצבאיים. לעתים ההצבה תואמת את עבודת הגמר שלהם. בשירות הם מהווים את העלית הטכנולוגית של צה"ל ומשרתים כקצינים במשך 10 שנים (מתחילת ההכשרה). הם משמשים כדבק בין צרכי הצבא המבצעיים לקהילות הטכנולוגיה הצבאית. אלה מהם שנשארים בצבא - זוכים בקידום מהיר ומגיעים לעמדות בכירות בארגוני המו"פ הצבאי. התוכנית נחשבת גם כחממה לגידול יזמי טכנולוגיה עילית ומנהלים מוכשרים לעולם האזרחי. מדובר בשילוב של תהליך מיון קפדני, הכשרה ייחודית צבאית ואקדמית, תהליך הצבה מוקפד ותפיסה שהמסלול מהווה קרש קפיצה לקריירה מובחרת. למרות שבארצות־הברית אין גיוס חובה עדיין יש אפשרויות אטרקטיביות לגיוס ורתימת העולם האזרחי לצרכי המו"פ הצבאי, דבר שאומנם נעשה, אך כנראה שלא במידה מספקת.

שימוש במדגימים מבצעיים כחלק מתהליך המו"פ - ישראל אינה יכולה להרשות שמערכות יפלו בפער שבין הפיתוח הטכנולוגי והפיתוח היישומי. בהיעדר מעבדות בתוך משרד הביטחון, כל הטכנולוגיות מפותחות בשוק הפרטי עם מימון של מפא"ת, ממחקר בסיסי ועד מדגימים מבצעיים. מדגימים כאלה של יכולות טכנולוגיות חדשות הם כלי של מפא"ת לקידום החדשנות ומימושה. כך מתאפשר לדחוף טכנולוגיות "מלמטה למעלה", ללא שהוגדרו אליהן הדרישות והצרכים מראש. הניסיון המבצעי בפועל - לעתים בקרב ממש, מאפשר משוב מבצעי על המערכת או הטכנולוגיה המוצעת כבר בשלב מוקדם, ומבטיח את תמיכת הצבא ביישום הטכנולוגיה. מערכת "כיפת ברזל" היא דוגמה הן לשימוש מבצעי באבות־טיפוס והן לרתימת הצבא כתוצאה מהצלחתה. כך גם מוצגות "מעיל רוח" וכוונת נשק חכמה.

כיוון שהמדגימים מפותחים בכספי מו"פ ואינם חלק מתהליך הרכש הצבאי הרגיל יש גמישות גבוהה יותר בתהליכים, והטכנולוגיה או המדגים יכולים להיות מקודמים במהירות. מנגד, גם הסיכונים גבוהים בהתאם. זרועות הצבא השונות מעורבות במדגימים בהתאמתם לניסויים מבצעיים, אך לא במימון הטכנולוגיה עצמה. המימון הוא לא לפרויקט אלא לתחום מסוים, ומאפשר הקצאת תקציבים דינמית. כל זאת מאפשר עשרות מדגימים מבצעיים בשנה. גם בארצות־הברית קיימים ניסויים מבצעיים כמו Army Expeditionary Warrior Experiment, אך זאת איננה שיטת הפיתוח הרגילה ורוב המערכות המגיעות לניסוי מבצעי עוברות דרך מנגנוני הרכש הרגילים ולא במימון משלב המו"פ.

הקשר בין הצבא, המו"פ הצבאי וקהילות הטכנולוגיה האזרחיות. יש דגש רב על הקשר בין קהילת המו"פ הצבאית למגזר האזרחי. ראש מפא"ת מקביל לגנרל 3 כוכבים [הטעות במקור]¹¹ ומדווח הן לרמטכ"ל והן למנכ"ל משרד הביטחון. הכפיפות הכפולה היא גשר בין העולם האזרחי והצבאי. למפא"ת קשר טוב לצבא וחלק מאנשיה הם קצינים במדים, כך שצרכים מבצעיים מוכרים ומועברים לקהילת המו"פ באופן שוטף ולא באמצעות דוחות וכדומה. גם מנהיגים מבצעיים די מודעים לתהליך המו"פ.

תרומה נוספת לקשר נובעת מכך שחלק ניכר מקהילת המו"פ האזרחית הם אנשי מילואים ובעלי ניסיון מבצעי והבנה של צרכים מבצעיים. הקשר בין התעשייה לצבא מחוזק גם בשל ההזדמנות העסקית שהטכנולוגיה והפתרונות הצבאיים מאפשרים לתעשייה, הן לייצוא צבאי והן במעבר ליישומים אזרחיים. קצינים צעירים של מפא"ת מעורבים בתעשייה ובחברות הזנק ומהווים גורם ראשוני להערכת טכנולוגיות רלוונטיות. האינטראקציה הזאת אחראית לרכש אבות טיפוס ומדגימים מבצעיים בעזרת מערכת רכש והתקשרות גמישה

- במיוחד מול חברות אזרחיות. בארצות־הברית ניתן לשפר הקשר עם התעשייה בעיקר ברמות הנמוכות באופן דומה עם תמיכה של מנגנוני רכש מהיר וגמיש (רפורמות שכבר נעשות ברמות שונות).

צילום: נחמיה גרשוני

סיכום

יש שוני מובהק בין מדינות שונות בתרבות, בהיסטוריה, באיומים, ובמטרות האסטרטגיות. שוני זה משתקף בארגון ממסדי המו"פ שלהם ובאופן פעולתם. למרות זאת, ולמרות אי הדיוק בתיאור ישראל וייתכן שגם סין בעבודה של דוטרי, ניתן להסיק לקחים רלוונטיים. הסרבול של מנגנוני המו"פ והרכש הצבאי בארצות־הברית ותכיפות השינויים בהחלטות ובתקציבים, מקשים מאוד על יעילות והשגת יעדים. זאת, בניגוד להתפתחות המטאורית ואופן פעולתה של התעשייה עתירת הידע האזרחית.

בשנים האחרונות נעשה ניסיון בארצות־הברית לשנות את התרבות הארגונית של משרד ההגנה, לעודד חדשנות, ולעדכן את מערכי הצבא המתמשנים. השינויים הללו מתרחשים בקצב תכוף מדי וזאת חלק מהבעיה. המראה הסיני והישראלית משקפות "דשא ירוק יותר" בעיקר לנוכח קצב ההתקדמות, השלמת הפער (לא רק במו"פ אלא ברכש ובמבנה הצבא), חדשנות שעוקפת את ארצות־הברית בנושאים מסויימים (למשל, נשק שגא־קולי בסין), וחשוב מכל - מימוש ההישג בתקציבים שקטנים באופן משמעותי מאלה של ארצות־הברית.

מהתיאור הסיני, נראה שהנושאים החשובים לבחינה בצה"ל רבתי ובמערכת המו"פ הצבאית הם:

- תכנון מסודר לטווח ארוך המתפרסם באופן תדיר בפורמט דומה, דוגמת מסמך האסטרטגיה WEDS הסיני, אבל באופן תכנוני קצר יותר (עשר שנים) ופרסום תדיר יותר (כל חמש שנים). אנחנו צריכים קצת יותר גמישות מול מפת איומים ופעילות מבצעית שמשתנים בקצב גבוה יותר מאשר האתגרים העומדים מול סין.
- ארגון גוף ייעוץ מו"פי ברמה בכירה בעל יכולת דומה ל־STC הסיני. גוף זה אמור להנחות את המו"פ הטכנולוגי ולפרסם בתדירות קבועה תוכנית מו"פ (בדומה ל־MLDP הסיני) התואמת את מסמך האסטרטגיה הנ"ל.
- שיטת קבלת ההחלטות (בדומה לסדנה להנדסה מטא־סינתטית הסינית) נראית נושא ראוי ללמידה ולמימוש. איני מכיר מערכת מוסדרת כזאת בארץ, למרות שיש כלים המממשים משחקי מלחמה ברמות שונות. קיים פער משמעותי במערכת קבלת ההחלטות שלנו ביכולת להפוך ידע או מידע, בעיקר איכותיים,

לכאלה הניתנים להערכה ושקלול מושכלים, במיוחד, בשילוב עם מידע כמותי. הקושי להימנע מהטיות אנושיות מונע החלטות אובייקטיביות.

כדאי ללמוד מן הניסיון האמריקני המתמיד לעדכן ולשפר את מנגנוני המו"פ, כיצד לא לשקוט על השמרים ולבחון את המבנה, היעדים והתקציבים של מערכת המו"פ הצבאית בהשוואה למדינות אחרות ולתעשיות אזרחיות.

הסקירה מבוססת על מאמר שפורסם ב־National Defense University. מחבר המאמר, קולונל ג'ורג' מ. דוטרי, ד"ר להנדסת חומרים במטה חיל האוויר האמריקני המשמש כאחראי גיוס כוח אדם במשרד עוזר מזכיר חיל האוויר למדע, לטכנולוגיה ולהנדסה. בעל השפעה רבה על תוכניות המו"פ של חיל האוויר האמריקני.

הערות

- George M. Dougherty, "Accelerating Military Innovation: Lessons From China And Israel – Analysis", **NDU** [1]
.press, 19 September 2020
- Weapon & Equipment Development Strategy [2]
- Long-Term Weapons & Equipment Construction Plan [3]
- Jim Garamone, "U.S. Must Act Now to Maintain Military Technological Advantage, Vice Chairman Says", [4]
DOD News, 21 June 2018
- Medium & Long-Term science & technology Development Plan [5]
- Science and Technology Committee [6]
- צבא השחרור העממי של סין - People Liberation Army [7]
- General armament Department [8]
- Hall for Workshop for Meta-Synthetic Engineering [9]
- TRL או Technology readiness Level הוא סולם הערכה לבשלות טכנולוגית. [10]
- [11] Dougherty, 2020.

הצורך בשינוי פעילות ישראל נגד תוכנית דיוק הטילים של חזבאללה

עומר דוסטרי, דוקטורנט בתחום צבא וביטחון במחלקה למדעי המדינה באוניברסיטת בר-אילן, וחוקר ב"מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון" 03.12.2020

מבצעי השפעה חזבאללה תוכנית דיוק הטילים מלחמת האזרחים בסוריה איראן

לצד הפעילות הצבאית נגד תוכנית דיוק הטילים של חזבאללה, חשוב שישראל תמשיך במסגרת מאמצי ההשפעה שלה מול הארגון. מאמצים אלה, גם אם אינם גורמים לתוצאה מושלמת, מעניקים לישראל לגיטימציה פנימית ובין-לאומית לפעילות צבאית אפשרית

בשנתיים האחרונות מנהלת ישראל מבצעי השפעה נגד חזבאללה בלבנון, המיועדים להניא את הארגון מהמשך הניסיון ליישם את תוכנית דיוק הטילים שלו. מבצעי השפעה הם פעולות המשלבות יכולות דיפלומטיות, צבאיות, מידעיות, כלכליות ואחרות; לצורך קידום גישות, התנהגויות או החלטות של מדינה, ארגון או אוכלוסייה; בהתאם למטרות ולאינטרסים של מבצע הפעולות.¹ המטרה הישראלית בהפעלת מאמצי השפעה היא להשיג אינטרסים לאומיים וביטחוניים מול היריב, בלי להפעיל עוצמה צבאית קונוונציונלית.

מפרוץ מלחמת האזרחים בסוריה ב־2011 ניסה חזבאללה לשפר את דיוק הטילים שברשותו, באמצעות ניסיונות להבריא טילים בעלי דיוק רב יותר ורכיבים לדיוק טילים דרך המסדרון היבשתי מאיראן, בואכה עיראק וסוריה ועד לבנון. ואולם, ישראל הצליחה לסכל את מאמצי חזבאללה ואיראן באמצעות מספר רב של תקיפות אוויריות במסגרת המב"ם (המערכה בין המלחמות) שהיא מנהלת במרחב המזרח-התיכון. התסכול מחוסר ההצלחה להעביר טילים מדויקים ומרכיבים לשיפור יכולת הטילים שבידי הארגון, הוביל את איראן וחזבאללה לנסות להקים מפעלי ייצור רכיבים לדיוק טילים בתוך לבנון. ההיגיון שבבניית מתקני דיוק הטילים בלבנון, התבסס על התפיסה שישראל נרתעת מלפעול צבאית באופן גלוי בתוך לבנון.

ואמנם, ישראל נמנעה מלתקוף את מתקני דיוק הטילים (עד התקיפה באוגוסט 2019 בבירות, שיוחסה לישראל על-פי מקורות זרים), אך החלה לנהל מבצעי השפעה נגד הארגון. המאמצים האלה נעשים ברמת מדיניות הביטחון הלאומית. ככזאת, הם משותפים לצה"ל ולמשרדי ממשלה אזרחיים. המבצעים כוללים חשיפה ברבים של תוצרים וממצאים מודיעיניים הנוגעים למיקומים ולגורמים המשתייכים לתוכנית דיוק הטילים, ושימוש בחומרים אלה במסגרת דיפלומטיה ציבורית על-ידי הדרג המדיני. זאת, במקביל להעברת

מסרים מרתיעים לחזבאללה בתקשורת ומסרי אזהרה לציבור בלבנון. מבצעי ההשפעה האלה הובילו לשינוי מסוים בתוכנית של חזבאללה, אך לא לווייתור של הארגון עליה.

מבצעי השפעה נגד תוכנית דיוק הטילים של חזבאללה

ב־27 בספטמבר 2018 חשף ראש ממשלת ישראל בנימין נתניהו, בנאומו בעצרת האו"ם, תמונות לוויין וחומרים מודיעיניים המעידים כי חזבאללה מנסה להקים שלושה אתרים לייצור ולהסבת טילים מדויקים, סמוך לשדה התעופה הבינלאומי של בירות.² קדמה לכך הכנה של מערך דובר צה"ל, ששילבה את המודיעין שנאסף במסרים ההסברתיים.³ מיד לאחר נאומו, פרסם דובר צה"ל ברשתות החברתיות ובאתר האינטרנט שלו תיעוד המציג תשתיות לדיוק טילים, שאותן ניסה חזבאללה להטמיע ולבנות בתוך אצטדיון כדורגל של נבחרת חזבאללה, באתר הסמוך לשדה התעופה הבינלאומי "חרירי" של בירות, ובאתר בלב שכונת מגורים המרוחקת כ־500 מטרים בלבד ממסלול הנחיתה של שדה התעופה.⁴ במערך דובר צה"ל אף הפיצו את החומרים בדיווחים תקשורתיים בארץ ובעולם.

שלושה ימים לאחר נאומו של נתניהו, ערך שר החוץ הלבנוני ג'בראן באסיל סיור לאנשי תקשורת באתרים החשודים במטרה להפריך את טענותיה של ישראל, ולהראות כי לא מתבצעת בהם פעילות לייצור טילים. דובר צה"ל הגיב במהירות על הדברים ופרסם סרטון קצר והומוריסטי שנועד להגחיק את המהלך, ובו הציג מה ניתן לעשות בשלושה ימים, כולל פינוי טילים מן האתרים.

ב־29 באוגוסט 2019 חשף צה"ל ברשתות החברתיות ובאתרי החדשות הישראליים והבינלאומיים פרטים נוספים על מיזם דיוק הטילים, שכלל את שמות האנשים שמובילים את המיזם ובהם שלושה איראנים ובכיר בחזבאללה.⁵ ב־3 בספטמבר 2019 הפיץ דובר צה"ל תמונות לוויין וסרטון הסברתי, שחשף כי חזבאללה הקים אתר המיועד לייצור ולהסבת טילים מדויקים בבקאע, סמוך לעיירה נבי שית.⁶ בבוקר החשיפה פרסם דובר צה"ל בערבית, סא"ל אביחי אדרעי, פוסט בפייסבוק, ובו קטע מנאום מזכ"ל הארגון חסן נצראללה שבו טען: "אין לנו מפעלים לייצור טילים מדויקים". לאחר מכן הופיעה כיתובית: "אתה בטוח? עקוב אחרינו".⁷

ב־29 בספטמבר 2020, שנתיים לאחר נאומו הקודם בנושא, נאם נתניהו באו"ם והציג חומרים מודיעיניים נוספים המעידים על הימצאות מחסן טילים של חזבאללה בלב אזור מגורים בשכונת ג'נאח בבירות, ליד נמל התעופה, ובסמוך למיכלי גז. לאחר נאומו חשפו בצה"ל, באמצעות אתרי חדשות וכלי תקשורת, שני אתרי

חזבאללה נוספים (בשכונת אלליכי ובשכונת אל־שוּיפאת בבירות), המיועדים לייצור רכיבים עבור טילים מדויקים. שני האתרים מוקמו מתחת לבנייני מגורים.⁸

מיד לאחר החשיפה מיהרו חזבאללה לשלוח דובר מטעמם למתקן באל־ג'אנח, לצד עיתונאים רבים, כדי להציג כביכול את שקרי ישראל. בצה"ל פרסמו לאחר מכן מידע נוסף,⁹ וכן סרטון, החושפים כי "בעל המתקן" הוא למעשה פעיל חזבאללה המנהל אתר לייצור רכיבי טילים מדויקים במקום. כמה ימים לאחר מכן פרסם צה"ל צילום וידאו מן האוויר, שבו נראה רכב מסחרי יוצא מהאתר התת־קרקעי בשויפאת ומגיע לאתר תת־קרקעי הממוקם תחת בניין מגורים אזרחי בשכונת בָּרַג' אל־בראג'ינה, הנמצא בשימוש חזבאללה.¹⁰

בצה"ל טענו כי: "מטרת החשיפה היא להבהיר כי מיקומם של האתרים לייצור רכיבי טילים מדויקים בלב אוכלוסייה אזרחית בעיר בירות, מסכן בראש ובראשונה את אזרחי לבנון [...] מדינת ישראל, וצה"ל בפרט, עוקבים אחר האתרים הללו במגוון יכולות ואמצעים, מחזיקים במידע רב על פרויקט הדיוק וימשיכו לתת לו מענה מבצעי רחב, בשיטות ובכלים שונים".¹¹ תא"ל (מיל') רונן מנליס, שכיהן כדובר צה"ל עד ספטמבר 2019, סיפר בריאיון לאחר שחרורו כי חשיפת מידע מודיעיני מסוים מובילה לשינוי בהתנהגות היריב, בהתאם לאינטרס של הצד שיוזם את מבצעי ההשפעה: "מחבלים משנים את אופן ההתנהגות שלהם בעקבות החשיפה של השמות שלהם ברשתות, ואתרי טרור מפונים או משנים את שגרת הפעילות שלהם".¹²

על חשיפת מנהרות הטרור של חזבאללה באמצעי התקשורת, אמר מנליס: "אותי לא מעניין מה יחשבו בתל־אביב. אני רוצה שהאז"ם יבין שיש פה מנהרה חדשה. אני גם רוצה להעביר מסר מרתיע לחזבאללה". באותו ריאיון התייחס לחשיפת החומרים הנוגעים לתוכנית דיוק הטילים: "אם הגיעו דברים לפרסום, יש במקביל אחרים שלא הגיעו, ונצאללה יודע את זה. הוא מתחיל לחשוב מה הקלפים שלך. זה מתחיל להיות חלק מהפעולה הצבאית. מבצעי החשיפה מוסיפים רובד שלם של התמודדות שמחייבים את הצד השני להגיב".¹³

על־בסיס הצהרות הגורמים הרשמיים בישראל, ניתן אפוא להניח כי לחשיפות החומרים המודיעיניים הקשורים לתוכנית הדיוק של חזבאללה, יש כמה מטרות עיקריות:

- להרתיע את חזבאללה מלהמשיך את תוכניתו, ולכלל הפחות לדחות ולהפריע למימוש התוכנית. זאת, בלי לפתוח במלחמה בלבנון.
- לחשוף את האינטרסים החיוניים הסודיים ביותר של חזבאללה, מה שיוביל לזעזוע ולערעור הארגון.
- להרתיע את ממשלת לבנון מהמשך העצמת העין מתוכנית חזבאללה לדיוק טילים, ורצון להפנות אליה לחצים בין־לאומיים, בעיקר מארצות־הברית ומצרפת, שלהן אינטרסים רבים במדינה וקרבה לממשלת לבנון.
- לצבור לישראל לגיטימציה פנימית ובין־לאומית לפעילות צבאית אפשרית, אם וכאשר לא יצליחו מבצעי ההשפעה לסכל את תוכנית חזבאללה.

אפיחאי אדרעי @AvichayAdraee · Sep 3, 2019

000

#נصرالله قال إنه ما عنده مصانع صواريخ دقيقة... لكنه يكذب وهذه الحقائق.

● نصر الله يكذب على عناصره والمقربين منه

● نصر الله يكذب على الحكومة اللبنانية

● نصر الله يكذب على سكان لبنان

مشروع الصواريخ الدقيقة لحزب الله بقيادة إيران يهدد مستقبل لبنان.

#فضح_المستور

#ايران_تورط_لبنان

100

33

103

המב"מ ככלי משלים למאמצי ההשפעה

בסך הכול ערכה ישראל שלושה מבצעי השפעה מרוכזים (ספטמבר 2018; אוגוסט 2019; ספטמבר 2020), שהם למעשה מבצע השפעה אחד גדול ומתמשך שמטרתו חשיפת מידע מודיעיני על תוכנית דיוק הטילים של חזבאללה ושל אישים הקשורים אליה. ניתן לראות כי חזבאללה התאים את עצמו בעקבות מבצעי ההשפעה האלה (פינוי מתקנים והזזת מרכיבים ומכונות של התוכנית ליעדים אחרים). עם זאת, השינויים שביצע חזבאללה אינם מהותיים, והסתכמו בהעברת המתקנים והמחסנים לאזורים ולמיקומים אחרים. כלומר, המטרה הישראלית לא הושגה - היא אמנם עיכבה ושיבשה באופן מסוים את התוכנית, אך לא הצליחה לגרום לביטולה. חזבאללה לא הורתע מישראל, מהתגובות הפנים-לבנוניות או מהקהילה הבינ-לאומית.

לנוכח תוצאות מאמצי ההשפעה, והנחישות של חזבאללה להמשיך במיזם דיוק הטילים, עולה השאלה בדבר שילוב עוצמה צבאית קונוונציונלית לצד מאמצי ההשפעה. הן לישראל והן לחזבאללה אין רצון לפתוח במלחמה בעת הזאת מסיבות רבות.¹⁴ ואולם, בישראל הגדירו את תוכנית דיוק הטילים של חזבאללה קו אדום.¹⁵ משכך, ומשמאמצי ההשפעה אינם מצליחים לעצור את תוכנית חזבאללה, על ישראל לחשוב על דרך-פעולה אחרת. בהינתן שישראל אינה מעוניינת בפתיחת מלחמה, ובהינתן כי נדרש להפעיל עוצמה צבאית לצורך מימוש האינטרס הישראלי, יכולה ישראל לפעול נגד תוכנית דיוק הטילים של חזבאללה במסגרת המב"מ - פעולות צבאיות כירורגיות וחשאיות נגד יעדים ואישים הקשורים לתוכנית בלבנון. אמנם, המב"מ כוללת גם מאמצים לא-קינטיים ובהם מאמצי השפעה, אולם עיקרה כאסטרטגיה צבאית הוא תקיפות צבאיות.

על-פי פרסומים בכלי תקשורת בין-לאומיים, ישראל כבר פעלה פעם אחת במתכונת זאת. באוגוסט 2019 תקף צה"ל מערבל פלנטרי (משמש לערבול חומרים המשמשים בתהליך ייצור דלק המוצק) ומכשיר בקרה לשליטה במערבל. המכשור הוסתר בתוך קופסה גדולה, תמימה למראה, בחצר בבירות, והיה בדרכו להתקנה במפעל קבע. בתקיפה הושמדה קופסת הבקרה, והמערבל נפגע - מה שעיכב באופן משמעותי את תוכנית חזבאללה.¹⁶

המלצות

ברי כי גם בפעילות במסגרת המב"ם יש סיכון לתגובה מחזבאללה, שעלולה להוביל לפתיחת מלחמה. חזבאללה כבר התחייב להגיב על פעילות ישראלית במסגרת המב"ם, לאחר התקיפה בבירות. ואולם, עד כה לא הצליח ארגון הטרור במשימתו, בזכות היערכות הגנתית ולוחמה פסיכולוגית של צה"ל.¹⁷

אם תוכנית דיוק הטיילים עדיין לא הגיעה לרף הישראלי שמחייב פעולה צבאית - יש להמתין ולראות האם חזבאללה יצליח בסופו של דבר לממש את אימויו ולפגוע בישראל. בעוד שמצב כזה אינו רצוי, הרי שניתן לנצל אותו. ישראל יכולה להגיב, ובכך יש אפשרות לצמצם את הסיכוי לתגובה חוזרת מצד חזבאללה בשל רצונו להימנע ממלחמה כוללת. תקיפה כזאת תהווה מסר הרתעתי לעתיד, במקרה שחזבאללה יחשוב להגיב על פעולות ישראליות חשאיות בהמשך.

לצד הפעילות הצבאית, חשוב שישראל תמשיך במסגרת מאמצי ההשפעה שלה. מאמצים אלה, גם אם אינם גורמים לתוצאה מושלמת, מעניקים לישראל לגיטימציה פנימית ובין-לאומית לפעילות צבאית אפשרית. במאמצים אלה יש משום אזהרה חוזרת ונשנית בעיקר לממשלת לבנון, לבל תמשיך בהסכמה שבשתיקה כלפי תוכנית דיוק הטיילים של חזבאללה. מאמצים אלה מפעילים לחצים בתוך החברה בלבנון על חזבאללה, ובכך גורמים לארגון הטרור לפעול באופן חשאי ומורכב יותר, וכתוצאה מכך תוכניתו מואטת ונגררת.

הערות

[1] Richard Darilek, Daniel Gibran, Eric Larson, Brian Nichiporuk, Amy Richardson, Lowell Schwartz and Cathryn Thurston, Foundations of Effective Influence Operations: A Framework for Enhancing Army Capabilities, RAND Corporation, 2009, p. 2

[2] Anna Ahronheim, "Netanyahu outs Hezbollah's precision missile projects sites on U.N. stage", **The Jerusalem Post**, 28 September 2018

[3] שי רובין, "החלטנו להילחם בבריון של השכונה - איראן", **ישראל דיפנס**, 11 בינואר 2020.

[4] Judah Ari Gross, "IDF releases photos of alleged Hezbollah missile sites near Beirut airport", **The Times of**

.Israel; 27 September 2018

- [5] Judah Ari Gross, "'Watch out': In tacit threat, IDF reveals details of Iran-Hezbollah missile plot", *The Times of Israel*; 29 August 2019
- [6] Anna Ahronheim, "Hezbollah setting up precision missile site in Lebanon's Bekaa Valley", *The Jerusalem Post*, 4 September 2019
- [7] Ben Caspit, "Hezbollah, Israel losing red lines", *Al-Monitor*, 4 September 2019
- [8] איתמר אייכנר, יואב זיתון, ודניאל סלאמה, "נתניהו חשף: מאגר הנשק הסודי של חיזבאללה – ליד מתקני גז בבירות", *וויינט*, 29 בספטמבר 2020.
- [9] ניתוח צילומי וידאו מהכינוס התקשורתי של חיזבאללה במתקן, ובו פירט צה"ל על מכונות וכלים שנראו בסרטון, ושלטענת צה"ל מיועדים לתוכנית דיוק הטילים.
- [10] יואב זיתון, "תיעוד חריג של צה"ל: מעקב מהאוויר אחר ייצור הרקטות בבירות", *וויינט*, 2 באוקטובר 2020.
- [11] לילך שובל, "צילומים חושפים: כך פועל חיזבאללה לייצור רכיבי טילים מדויקים בלב בירות", *ישראל היום*, 29 בספטמבר 2020.
- [12] רובין, 11 בינואר 2020.
- [13] שם.
- [14] מבחינת חיזבאללה: הרתעה ישראלית; מצב כלכלי קשה מאוד; המשך שיקום כוחותיו ומשאביו לאחר מעורבותו במלחמת האזרחים בסוריה; התמקדות בהמשך הטמעת וחיזוק גורמי חיזבאללה במערכת הפוליטית בלבנון. מבחינת ישראל: באופן מסורתי, היא מקפידה להימנע ככל הניתן ממלחמות או מבצעים צבאיים, בשל הרצון להמשיך את פיתוח הכלכלה, הרווחה והטכנולוגיה במדינה.
- [15] לילך שובל, "נתניהו על מתקן ייצור הטילים המדויקים של חיזבאללה: 'היו מכוונים היישר לקריות'", *ישראל היום*, 3 בספטמבר 2020.
- [16] Richard Spencer, "Israeli drone attack targeted Iranian missile makers in Beirut", *The Times*, 28 August 2019
- [17] איתי בלומנטל, דניאל סלאמה דניאל ואחיה ראב"ד; "עם דם' ותחבושות: תרגיל ההונאה של צה"ל בפניו החיילים במסוק", *וויינט*, 2 בספטמבר 2019.

כיצד תיראה לוחמת חלל בעתיד הקרוב?

מערכת "מערכות", 06.12.2020

לוחמת חלל לוויינים תאגיד התעופה והחלל האמריקני

למרות שכרגע הדבר נראה דמיוני, מנקודת מבט גיאופוליטית אין להוציא מכלל אפשרות שבעתיד הלא רחוק תגיע הלחימה גם אל פני הירח. תאגיד התעופה והחלל האמריקני בדוח שצופה לוחמת חלל אפשרית בעתיד הקרוב

שיגור טיל אנטי לווייני במהלך ניסוי בקליפורניה, 13 בספטמבר 1985

מתוך מו"פ ביטחוני בעולם (לקט עיתונות), נובמבר 2020, המנהל לפיתוח אמל"ח ותשתית טכנולוגית, משרד הביטחון

דוח חדש של Aerospace Corporation (תאגיד התעופה והחלל האמריקני) מתאר איך עשויה להיראות לוחמת חלל באופן מעשי בעתיד הקרוב. הדוח מפרט על אודות כמה קונספטים בסיסיים ומגבלות פיזיקליות

שונות, שיקבעו את אופי לוחמת החלל בעתיד הנראה לעין, ומסיק שלנוכח המגבלות הללו לוחמה בחלל תצטרך להיות מתוכננת היטב הרבה זמן מראש.

בניגוד ללחימה על כדור הארץ, שבה בדרך כלל הכוחות היריבים משתדלים לשלוט על אתרים פיזיים, לוויינים בחלל אינם קבועים במיקום יחיד. לכן שליטה בחלל אינה אומרת בהכרח השתלטות פיזית על מקום מסוים, אלא פגיעה ביכולות של לווייני היריב תוך שמירה על יכולת להפעיל את האמצעים שלך בחלל לצורך תקשורת, ניווט, תצפית ושאר הפעילויות הנעשות תלויות יותר ויותר בחלל.

תאגיד התעופה והחלל האמריקני

הדוח מצביע על כמה היבטים שבהם לוחמת חלל נראית כמנוגדת לאינטואיציה של קובעי מדיניות ואסטרטגים:

- לוויינים נעים במהירות (3-8 ק"מ לשנייה, תלוי בגובה), וזאת בהשוואה למהירות ממוצעת של קליע רובה שהיא 0.75 ק"מ לשנייה. עם זאת, המסלולים שלהם ידועים.
- החלל גדול: נפח החלל שבין מסלול נמוך ובין מסלול גאוסטציונרי (מסלול מעגלי סביב כדור הארץ) גדול פי 190 מנפח כדור הארץ.
- התזמון הוא הכול: מטוסים, טנקים או ספינות יכולים לנוע לכל כיוון. חופש זה לא קיים בלוויינים, שחייבים לנוע בנתיב מעגלי או אליפטי, במצב תמידי של נפילה חופשית סביב כדור הארץ. לגרום לשני לוויינים להימצא באותה נקודה אינו דבר אינטואיטיבי, והדבר מחייב תכנון קפדני ותזמון מושלם.
- הלוויינים מתמרנים לאט: אמנם הם נעים מהר, אבל תמרון מתוכנן התבצע לאט, מחייב זמן רב ושינויי מהירות רבים.

CENTER FOR SPACE POLICY AND STRATEGY

OCTOBER 2020

THE PHYSICS OF SPACE WAR: HOW ORBITAL DYNAMICS CONSTRAIN SPACE-TO-SPACE ENGAGEMENTS

REBECCA REESMAN AND JAMES R. WILSON
THE AEROSPACE CORPORATION

המשמעות היא שפעילויות לחימה בחלל מחייבות תכנון זמן רב מראש. כפי שנכתב בדוח, כל עימות בחלל יהיה מחושב ואיטי יותר מאשר סצנה טיפוסית של קרב בסרטי "מלחמת הכוכבים". הוא יחייב חשיבה רבה יותר לטווח ארוך ומיקום אסטרטגי של נכסים.

נוסף על הטילים המשוגרים מכדור הארץ, הדוח מזהה דרכים שבהן ניתן לתקוף לוויינים, למשל אותות רדיו משבשים - הרחבה של תחום הלוחמה האלקטרונית המוכרת בזירות הלחימה הקיימות. מדינות, לדוגמה צרפת, מדברות על פריסת מערכות נשק בחלל כדי להגן על לוויינים. אבל לדעת מחברי הדוח לא סביר שנראה בקרוב לוויינים המשתמשים בנשק קינטי לפגיעה בלווייני היריב, בהתחשב באנרגיה הדרושה כדי לתמרן נשק מסלולי ולהביאו אל הנתיב המתאים. סביר יותר שיהיו התנגשויות צדדיות בין לוויינים, כאשר שני מסלולים חוצים זה את זה.

הדוח מציין שלמדינות יש סיבה טובה שלא להרוס לוויינים של אחרים, לנוכח הסיכון ליצור פסולת חלל שעלולה לפגוע בלוויינים של כולם - שמהווה סכנה מתמשכת. עם זאת, בעת מלחמה מדינה עלולה להחליט שכדאי לה לאבד נגישות לנקודות מסוימות במסלול הגאוסטציונרי, בגלל הפסולת, כדי לנצח במלחמה קרקעית.

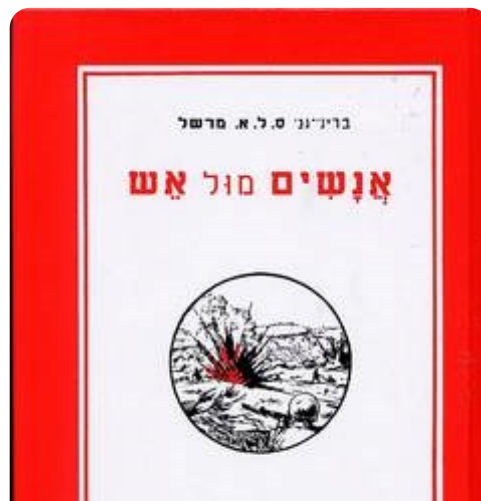
הדוח מוסיף כי למרות שכרגע הדבר נראה דמיוני, מנקודת מבט גיאופוליטית אין להוציא מכלל אפשרות שבעתיד הלא רחוק תגיע הלחימה גם אל פני הירח.

דמיין אותו: סקירת ספרו של קנת מקסי "הקרב"

אל"ם (מיל') בעז זלמנוביץ, יועץ וחוקר עצמאי בענייני צבא 09.12.2020

אנשים מול אש דמיון הקרב סוד האומץ הנגנים של מארס

כמי שקיבל השראה מהספרים "אנשים מול אש" ו"סוד האומץ" לא מוותר קנת מקסי, מחבר "הקרב" על רגעי התייבשות של באר האומץ ועל הצורך לדבר על הרגשות בגמר הלחימה. ספר מצוין ללימוד ולהכשרת הדמיון בשדה הקרב ובלחימה

בריגדיר גנרל ס.ל.א. מרשל (תרגום):
עוזי נרקיס), אנשים מול אש,
מערכות תל-אביב, 1956.

כשג'ון לנון שר: "אולי תגיד שרק חלמתי, אך זה כוחו של החלום, אם נדמיין אותו ביחד, נגשים אותו עכשיו היום", הוא לא התכוון לדמיון הנדרש בשדה הקרב.

הדמיון בקרב שאליו התכוון ס"א מרשל בספרו הידוע **אנשים מול אש**¹ היה שונה, אולי. הוא התייחס ליכולת לדמיון את תנאי הקרב בהקשרם של ההכנות והאימונים:

הם סיפרו לנו על האזור ותיארו אותו בדיוקנות. הם גילו פסימיות רבה באשר לסיכוינו להתגבר על הקשיים. אולם לא היינו מסוגלים להאמין למשמע אוזנינו. הדבר היה מעבר לתחום דמיונו. והיה עלינו להיכנס אל תוך האזור ולהיכוות ברותחין לפני שיכולנו באמת לאמוד נכונה את תנאיו.²

מלומדי הקרבות נוספים התייחסו גם הם לעניין הדמיון בהקשר המלחמה והלחימה. "כל אדם ופחדיו האישיים - פחד מפני המוות, מפני נכות או חולשה מוסרית; הגרוע מכל היה אולי הסבל שבציפייה לבלתי נודע, למאורע כלשהו אליו לא הוכן כראוי באימונים שעבר, או שדמיונו לא יכול היה להכיל", כתב קנת מקסי **בהקרב**.³

מנגד, במקום אחר בספר כתב: "ואמנם, מאושרים היו אלה, שדמיונם היה דל, כמו רב טוראי פארקר, שצעד קדימה מבלי לדעת מה שנעשה סביבו, ראשו עסוק בסביבתו המיידית בלבד ובתפקידו המוגדר - שליטה נכונה בכיתתו. היו אחרים, שראו את הדברים בצורה מחושבת וחריפה יותר".⁴

המצביא האמריקני גנרל ג'ים מאטיס הזהיר אותנו כי: "כל מפקד שטוען שהוא עסוק מכדי לקרוא, עתיד למלא שקי גופות בחייליו בזמן שהוא לומד בדרך הקשה".⁵

זאת משום שבמידה ולא חווינו את המצב בעצמנו, גופנו ונפשנו, לא נוכל לדמיין אותו, והכי קרוב לכך יכולה הקריאה להביא איתנו. משום שהיא, בניגוד לצפייה בסרט, מחייבת אתנו לדמיין, לחשוב ולנתח. סרט הרי הוא דמיונו של משהו אחר.

השם המלא של ספרו של מקסי הוא **Battle - Normandy 1944: Life and Death in the Heat of Combat**. בתרגום העברי הוא איננו מופיע, וחבל, שכן הוא מאבד חלק ניכר מהמשמעות.

מקסי, היסטוריון צבאי בריטי שלחם במלחמת העולם השנייה ולאחר מכן המשיך לשרת בצבא הבריטי עד סוף שנות ה־60, הרבה לכתוב על המלחמה ועסק רבות בלוחמת השריון ובמפקדי השריון הגרמניים והבריטים. בספרו הוא מבקש מהקורא לדמיין את שדה הקרב.

זה איננו תיאור של קרב אמיתי, אך גם לא תיאור בדיוני של לחימה כפי שנעשה ב**נגנים של מארס** או לאחרונה ב"**סיפור של אלופים**" - מאמרם/סיפורם של מז"י, אלוף יואל סטריק, ורע"ן תו"ל במחלקת, מת"ת סא"ל צח משה.⁶

מקסי משלב קטעי קרבות, תהליכים והתנגשויות "אמיתיים" ואנשים "אמיתיים" עם התרחשויות ואנשים שברא לצורך תיאור הלחימה ביולי 1944:

מטרתו של ספר זה הייתה מושגת גם לו היה עוסק בקרב דמיוני לחלוטין, על רקע אנונימי ושרשרת של מאורעות היסטוריים. למרות זאת, נראה לי חשוב, שסיפור זה יקבל ממד חזק יותר של מציאות, על ידי שיוכו לזמן מסוים [...] הרגשתי, שנחוץ לטשטש אמיתיות, מלבד מפקדים כלליים, מכיוון שרק בצורה זו יכולתי לפתח דמויות ומצבים שיובילו אותי להשגת מטרתי, מבלי שתהיה בכך פגיעה כלשהי בחיים או במתים.⁷

אחרי ההקדמות הארוכות הללו, מה יש בספר הדידקטי אבל כתוב מעניין של מקסי? הוא מתאר קרב שבמרכזו גדוד חי"ר בריטי הנלחם לפרוץ את המערך הגרמני שמולו, במרחב משוכות השיחים והשדות בנורמדי. ואולם הוא כולל מבט מכל ההיבטים, הצדדים, הדרגים והכוחות ובכללם גם הצד הגרמני. מקסי איננו עוסק הרבה בדרגים הגבוהים שכן הללו: "מעבדים תכנונים אסטרטגיים ותמרונים שונים ומוציאים פקודות בקור־רוח. כל זאת, עד שבסופו של דבר, הם מכוונים את חייל הרגלים בעל הדרגה הנמוכה לעבר האויב, ומורים לו להתכתש אתו בקרב טקטי עלוב".⁸

הנגנים של מארס

על תיאום ותזמון
למ"פ ולמג"ד

אריה אידן (עורך) הנגנים של מארס, מערכות ומודן, בן שמן, 2019

לא רק בחיל הרגלים עוסק הסיפור, אלא בשילוב עם הטנקים והתותחנים, ומאמצי משאיות התחמושת והדלק, ושיתוף הפעולה המסוכן עם המפציצים, וגם תיאום עם כוחות בעל ברית שלא תמיד הוא ידידותי - צבא ארצות־הברית. גם תהליכי מטה מתוארים, ושיקולים טקטיים וסוגיות של מנהיגות ואיתנות. כדוגמת האמון ההדדי הכרוך בשיתוף פעולה בין חילי:

אולם סנאו [מ"פ הטנקים, ב"ז] ופולוגתו היו למעשה זרים, משום שבאותן הזדמנויות בהן עבד הגדוד בקשר הדוק עם החטיבה המשוריינת, היה הדבר בשיתוף פעולה עם גדוד אחר שלו. יתר על כן, אם סימקוקס [מג"ד החי"ר, ב"ז] היה שותף להסתייגותיו של איש החי"ר באשר להתלהבותו המועטת של צוות ממוצע של טנק לסכן את "בהמות הרכיבה" שלו בחזית הקרב, [...] לסנאו היה היו ספקות בקשר לחי"ר, ובמיוחד ביחס לאפשרות לתת חיפוי מקרוב לטנקים שלו, לאחר שאש האויב תגבר.⁹

עוד מתאר מקסי את החיכוך השדה הקרב, את האקראיות ואת אי הוודאות. המונחים הקלאוּזיבציוניים מקבלים תיאור מדויק באמצעות פגיעה מקרית של כדור מקלע במפקד הבולמת את ההסתערות, בטעות של הפגזה ארטילרית על כוחותינו המשבשת את התכנון והתזמון ובהיסוס רגעי, המאפשר לצד השני לתפוס עמדת יתרון בטווח הקרוב. כדאי להתגבר על כך, כותב הסופר מקסי, צריך: "אומץ לב מאורגן והחלטה נחושה".¹⁰

לורד מורן (מאנגלית: יעקב שרת), סוד האומץ, מערכות, תל־אביב, 1970.

כמי שקיבל השראה מספריהם של מרשל **אנשים מול אש** ושל לורד מורן - **סוד האומץ**¹¹ לא מוותר לנו מקסי על רגעי התייבשות של באר האומץ ועל הצורך לדבר על הרגשות בגמר הלחימה:

חלק מהאנשים סבלו מהלם קל, והמזון עורר בהם קבס. רוב האנשים רצו לישון [...]. או שיחה בינם לחבריהם כהקלה נפשית. הם עסקו בתיאורים על ההתרחשויות, שאירעו באותו הבוקר, ובשחרור מועקות פנימיות, על-ידי השוואה מונוטונית של הסברים לאותן התרחשויות. לכל אחד הייתה דרך משלו להתרגעות. מי שצר הכל בקרבו ולעצמו היה חולה.¹²

ספר מצוין ללימוד ולהכשרת הדמיון בשדה הקרב ובלחימה. מומלץ לחובבי הסוגה וחובה לאיש הצבא מקורסי הקצינים ועד לקורס המג"דים ובכלל.

לקריאת הבלוג של בעז זלמנוביץ'

הערות

- [1] בריגדיר גנרל ס.ל.א. מרשל (תרגום: עוזי נרקיס), אנשים מול אש, מערכות תל-אביב, 1956.
- [2] שם, עמ' 100.
- [3] קנת מקסי (תרגום: אסתר איזביצקי), הקרב, מערכות, תל-אביב, 1978.
- [4] שם, עמ' 147.
- [5] Jim Mattis and Bing West, Call Sign Chaos: Learning to Lead, Random House, New York, 2019.
- [6] אלוף יואל סטריק וסא"ל צח משה, "סיפור של אלופים", בין הקטבים 28-30 (אוקטובר 2020).
- [7] מקסי, 1978, עמ' 7.
- [8] שם, עמ' 22.
- [9] שם, עמ' 49.
- [10] שם.
- [11] לורד מורן (מאנגלית: יעקב שרת), סוד האומץ, מערכות, תל-אביב, 1970.
- [12] מקסי, 1978, עמ' 192.

מערכות הגנה: שנות שכנות טובה בתקופת המנדט כבסיס לשותפות מבצעית ב־1948

תא"ל ארז מייזל, עמית מחקר במחלקה להיסטוריה של צה"ל 27.12.2020

דרוזים מערכות הגנה הגנה המרד הערבי

היחסים בין ההגנה ובין הדרוזים שהחלו בתקופת המרד הערבי ונוצרו מתוך מצוקה משותפת, צמחו בהדרגה אך בנחישות הודות לאנשים שכנים שראו וחושו באופן דומה את השטח. מורשת אנשי החזון והמעשה, היהודים והדרוזים, בשנות ה־30 ובשנות ה־40 היא דוגמה ומופת לתעוזה, לנחישות וליכולת ביצוע

היחסים בין ההגנה ובין הדרוזים באזור הכרמל, עמק זבולון והגליל המערבי התפתחו בתקופת המרד הערבי (1936-1939)¹ בשל הסמיכות הגיאוגרפית (יחסי שכנות), הדמיון באופן שבו נתפסה המציאות - ההתמודדות של מיעוטים עם איום מצד כוח ערבי עוין, התועלת ההדדית במפגש האנושי (פרנסה והגנת הקהילות) ותרומת הדרוזים לחיזוק האחיזה של היהודים בקרקע. היחסים האישיים והפונקציונליים התפתחו הודות לפעילותה של קבוצה קטנה של דרוזים ויהודים שהשכילו לפעול במשותף להרחקת איום זהה על שתי הקהילות - בתחילה מקומי, ובהמשך חיצוני - לחיים משותפים במדינת ישראל. בקרב הדרוזים בלטו שיח' לביב אבו רכן מעספאי² ושיח' צאלח ח'ניפס משפרעם,³ שהסתייעו בשיח' חסין סלים עליאן⁴ משפרעם. שיח' לביב נעזר במיוחד בפעילי שטח מנוסים, בהם ג'דעאן עמאשה וחליל קנטאר מעספאי.⁵ אליהם צורף באמצע שנות ה־40 (ביוזמתו של שיח' ח'ניפס) שיח' ג'בר דאהש מעדי מירכא, שנהפך לגורם המרכזי בקשר המבצעי בגליל המערבי.⁶ הקבוצה היהודית הובלה בתחילה בשנות ה־30 על־ידי יצחק בן־צבי, ואת הפעילות הזאת המשיך אבא חושי עד תחילת שנות ה־40. ב־1940 הוקמה בש"י מחלקה ערבית של ההגנה, בראשותו של עזרא דנין, שגייס את יהושע (ג'וש) פלמון⁷ להסדרת המגעים עם הדרוזים, ובהכוונתו מונו אנשי קישור עימם שפעלו במרחב של עמק יזרעאל, עמק זבולון והגליל המערבי. בלטו בהם אנשי ההגנה (גיורא זייד, איש הש"י באזור הכרמל-העמקים, ועמיתו מנהלל, אמנון ינאי, שפעל בגליל המערבי), נציג קרן קיימת (מרדכי שכביץ באזור עמק זבולון והכרמל) ומח'תארים ושומרי שדות יהודים בקיבוצי האזור (בייחוד מקיבוץ יגור ומקיבוץ רמת יוחנן). אלה קיימו קשרים⁸ עם שכניהם, בייחוד הדרוזים ביישובים הסמוכים שנעזרו זה בזה לקידום ענייני הגנה ופרנסה מתוך הערכה וכבוד הדדי. היחסים האלה היוו את המסד לפיתוח הקשרים המבצעיים בחודשי הלחימה ב־1948 ואת התשתית לחיים משותפים ("ברית חיים") במדינת ישראל שקמה באמצע 1948.

מימין לשמאל: שיח' לביב אבו רכן, שיח' צאלח ח'ניפס ושיח' ג'בר דאהש מעדי

שנות המרד הערבי, מיסוד יחסי שכנות בין יהודים ודרוזים בגליל

בתקופת המרד הערבי (1936-1939), בעיקר בשנתיים האחרונות שלו, גבר האיום הערבי על הדרוזים, במיוחד אלה שגרו בספר הדרוזי ("הפריפריה הדרוזית") שכלל את יישובי הכרמל (בייחוד עספאי) וריכוזים

מבודדים ביישובים מעורבים (למשל, שפרעם). אלה היו מנותקים פיזית מן הריכוז המשמעותי של הדרוזים בצפון הארץ ("הגוש המערבי"), שהיו באופן מסורתי מנהיגי הדרוזים בארץ ("שלושת הבתים" - משפחות טריף, מעדי וחי"ר). היישובים בגוש המערבי נהנו מחוסן, והייתה בו תחושה של ביטחון קהילתי בשל הסמיכות הגיאוגרפית בין היישובים הדרוזיים והקרבה הפיזית לריכוז הדרוזים בלבנון ובסוריה. לעומת זאת, הדרוזים בפריפריה הדרוזית היו מבודדים מבחינות פיזית ומנטלית מהגוש המערבי, אך היו סמוכים פיזית לחיפה וליישובים היהודיים.

המרד הערבי גרם למשבר חברתי בקרב הערבים בארץ, בייחוד בשנה האחרונה שלו. ברובד המערכתי כוון המאמץ הצבאי בארץ, על בסיס מודיעין איכותי, לפירוק ולפיצול ההתארגנות החמושה של הערבים שפעלה בארץ ולניתוקה מהעורף הלוגיסטי שלה בסוריה. הצעדים המבצעיים של הבריטים כללו גירוש ומעצר של מנהיגי המרד וסיכול של פעולותיהם וכן הפעלת כוח מתמרן אווירי וקרקעי, פעולות עונשין וגם צבאית-חברתית: הקמת כוח חמוש מתחרה - "חבורות השלום" (פצאאל אל-סלאם).⁹ במקביל ועל רקע השסעים בקרב הערבים החל שיח מדיני בהובלת ממשלת לונדון, שחתרה לסיים את המרד בכלים מדיניים.

על רקע המצוקה המסתמנת של הערבים החל גם היישוב להפעיל בשיתוף פעולה עם כוחות הצבא הבריטי בארץ תוך הסתייעות בכמה דרוזים לנטרול הכוח הלוחם הערבי. ההתגייסות של הדרוזים לחבורות האלה הייתה בעיקר ממשפחות הפריפריה הדרוזית (עספיא ומתוך יישובים מעורבים, בהם שפרעם ומער) בשל ההתנכלויות של הכנופיות הערביות להם.¹⁰ ההחלטה של המנהיגים הדרוזים מעספיא ומשפרעם לפנות לשכניהם היהודים נבעה מהחשש מן התוקפנות המתמשכת של אנשי הכנופיות הערביות נגדם. הנחיתות המספרית, תחושת הבידוד מן העורף הדרוזי בגוש המערבי וההתמודדות של מיעוט עם אויב ערבי משותף הניעו אפוא את המגעים הראשונים, שהתפתחו לקשרים של סיוע הדדי בהגנה ובהבטחת הפרנסה. בשלהי המרד הערבי הניעו שיקולים כלכליים גם מנהיגים דרוזים באזור רמת-הגולן ובגליל המערבי לתמוך במאמצי המנדט הבריטי להביא לשיתוף פעולה מסוים עם היישוב. מרדכי שכביץ סיכם את השפעת הגורם הגיאוגרפי על התפתחות הקשר הדרוזי-יהודי באופן הבא: לא כל הדרוזים שבמקומותינו היו אפוא ידידינו. [...] [אנשי עספיא], דרך משל, מתוך קרבתם ליהודים וקשריהם עימם, ראו שעם היהודים ניתן לחיות. אחרים, שהיו מרוחקים יותר, פסחו על שתי הסעפים או אף עינו [עיינו] אותנו.¹¹

הפנייה של הדרוזים זכתה לקשב ולגיבוי של היישוב במהלך המרד הערבי בשל ההכרה של צמרת היישוב בנחיתות האסטרטגית מול האיום הערבי, בתלות בשלטונות המנדט ובשל הפתיחות לחשיבה יצירתית. הרצון להועיל לבריטים לייעל את פעולותיהם כדי למגר את האלימות של הצד הערבי אפשר מיצוי של היתרון של מנהיגי ואנשי השטח של היישוב, שהכירו מקרוב את המגוון האנושי של תושבי הארץ. ההכרה הזאת התבססה על יכולת לזהות, להבין ולמנף את השסעים החברתיים בקרב המקומיים הלא יהודים לשם קידום יעדי היישוב.¹² בתחילה הוביל את המגעים אבא חושי,¹³ ובהמשך הוביל אותם פלמון, שנעזר בזייד, בשכביץ ובאמנון ינאי. רצח בני משפחותיהם של מנהיגי הדרוזים בפריפריה על-ידי כנופיות ערביות (כנראה התארגנויות שפעלו בהכוונת יוסף סעיד אבו דורה, שהוביל בין היתר התקפה על עספיא ב-28 בנובמבר 1938) הגביר את הצורך שלהם למצוא משענת וסיוע נגד האיום הערבי, והגביר את תלותם בשכניהם היהודים.¹⁴ המרכזיות של התנכלות הערבים (במיוחד הרצח של שיח' חסן אחמד ח'ניפס, אביו של שיח' צאלח ח'ניפס משפרעם ושל חסן אבו רכן מעספיא)¹⁵ כמניע להידוק הקשרים בין שני המיעוטים ניכרת בחוברת הרשמית שהוצאה על-ידי יד לבנים של העדה הדרוזית. בחוברת מפורטים הנימוקים להענקת עיטור לוחמי המדינה (על"ה) הניתן "למי שהיה חבר בארגונים צבאיים או בעלי אופי צבאי, מארגון השומר ועד לתקומת המדינה. [...] העיטור מעוצב כמנורה מסוגנת, שבמרכזה להבה, הדומה גם לטיפת דם".

תמונה קבוצתית של מפקדים ואנשי קשר שהביאו לשותפות המבצעית הישראלית-דרוזית

שנת 1948 - מכפיל הכוח הדרוזי - משיתוף פעולה מבצעי חשאי לשותפות גלויה

החלטת החלוקה שהתקבלה ב־29 בנובמבר 1947 הגבירה את אי הוודאות בארץ, ועימה את חששות הדרוזים, בפרט אלה שהיו בקשר עם נציגי היישוב היהודי וגם שויכו על־פי תוכנית החלוקה למדינה היהודית. החלטת הסוכנות היהודית לשוב ולחדש את המגעים עם אנשי הקשר הדרוזים המוכרים והאמינים, שיח' ח'ניפס ושיח' אבו רכן, שהתקבלה בשלהי 1947-תחילת 1948, כנראה ביוזמתו של פלמון, הובילה לכך שנעשה מאמץ של היישוב היהודי לשמר את הניטרליות המסורתית של הדרוזים - המדיניות שנקטו רובם במהלך המרד הערבי, כולל מנהיגי "שלושת הבתים" בגוש המערבי.¹⁶ פלמון התייחס להישג הזה במסמך שכתב בתחילת אוגוסט 1948, שבו הציג את המורכבות הפנים־דרוזית: "בתקופה שפעולות האיבה נשאו אופי של התפרצויות מקומיות שנתארגנו וזונו ע"י קבוצה פרובוקטיבית קטנה [של דרוזים, אד"מ] שהיתה קשורה עם הועד הערבי העליון [...] בתקופה הזו הסקנו היהודים והדרוזים הנ"ל [שהיו בקשר עם פלמון ואנשיו - אד"מ], כי יש לדאוג שהדרוזים לא יגררו למעשים אלה וינקטו דרך הסתייגות. בהזדמנות של מות אחד הנכבדים בדלית אל־כרמל התאספו נכבדי הדרוזים מכל כפרי הארץ. ידידינו נצלו הזדמנות זאת וקיימו אסיפה בה דנו במהומות, והוחלט להסתייג מהשתתפות במהומות. [...] [כמובן שנהנינו במשך כל הזמן ממקור בטוח של ידיעות והסברות]."¹⁷

הקרב הקשה שניטש בין כוחות ההגנה מחטיבת חי"ש (חיל שדה) כרמלי ובין גדוד דרוזי מצבא ההצלה בפיקודו של הקצין הדרוזי הלבנוני שכיב ואהב איים לפגוע בהבנות האלה ולהוביל לעימות עם הדרוזים בארץ. הגדוד הדרוזי, שאורגן בסוריה באזור קטנא, התמקם בשפרעם והחל, לבקשת מפקד צבא ההצלה פוזי אל־קאוקג'י (לאחר הכרעתו בקרב קיבוץ משמר העמק), להטריד באש את קיבוץ רמת יוחנן. תקרית האש הסלימה לרצף התנגשויות קשות באזור כפרי המוגרבים הושא ואל־כסאיר, שבהם נלחמו כוחות ההגנה עם הגדוד הדרוזי, שהסתייע בדרוזים מקומיים.¹⁸ בהתנגשויות האלה היו לשני הצדדים אבידות כבדות, והן הסתיימו בניצחון של חטיבת כרמלי. משך האירוע (12-16 באפריל 1948) והאבידות הכבדות של ההגנה (22 הרוגים, בהם אחיו של משה דיין, זוהר [זוריק] דיין) יצרו משבר אמון קשה בין מפקדי ההגנה, ובראשם מפקד חטיבת כרמלי, משה כרמל (זליצקי). אלה פקפקו ביכולות של אנשי הקישור היהודים לתאם את הפעילות עם הדרוזים בארץ וכן בכוונות של הדרוזים לעמוד בהתחייבות שלהם להימנע מלהתערב בליחמה הבין־קהילתית בין היישוב היהודי לכוחות הערבים.

הודות לתושייה רבה מצד מנהיגי הדרוזים בהובלתו של שיח' לביב, ובסיועם של פעילי השטח המנוסים ג'דעאן עמאשה וחליל קנטאר, שחבר לבן משפחתו צאלח קנטאר, ששירת כקצין בגדוד הדרוזי בשפרעם, ועל בסיס הקשר האמיץ עם חברם גיורא זייד גובשו בשני מפגשים (הראשון התקיים ב־20 באפריל בבית הקפה "פינתי" בקריית עמל, והשני התקיים ב־5 במאי 1948 בביתו של שיח' ח'ניפס בשפרעם, שנמצא בשטח שהיה בשליטת צבא ההצלה)¹⁹ הבנות אי ליחמה בין ההגנה ובין מפקד הגדוד וקציניו.²⁰ ההבנות האלה הביאו בהמשך להסגתו ללבנון (סמוך לקרב מלכיה השני, שהתקיים ב־28-29 במאי 1948).²¹ ההישג המערכתי שכנע את מפקדי ההגנה, ובראשם את משה כרמל, בתועלת המבצעית של הקשרים עם הדרוזים,²² ותוך זמן

קצר היו הישגים נוספים בגזרת הגליל המערבי סמוך להקמת המדינה (מבצע "בן עמי", שנערך ב־14-15 במאי 1948).²³

יהושע (ג'וש) פלמון, איש חזון ושטח ומעצב המדיניות עם הדרוזים
ב־1948

אירוע משמעותי בעיצוב היחסים בין הדרוזים למדינת ישראל התרחש כמה ימים לאחר כיבוש חיפה (21-22 באפריל), והוביל להרחבת הסיוע המבצעי הגלוי של הדרוזים לצה"ל. בפגישה חשאית, שהתקיימה בבית החולים "בתר" ברחוב פבזנר בהדר הכרמל שבחיפה, ושאותה יזם שיח' לביב אבו רכן,²⁴ נועד אבא חושי עם מנהיגי עספיא ודאלית אל־כרמל. את הפגישה תיאם איש קשר, שיח' לביב, שהיה מוכר לחושי מתקופת המרד הערבי. המנהיגים האלה חששו עדיין מלהצהיר בגלוי על שיתוף פעולה עם היישוב היהודי, ונקטו צעדי זהירות והסתרה בעת תנועתם למפגש, למשל, הם נסעו לחיפה דרך אזור יגור. לנוכח מראות נטישת הערבים את חיפה, הציעו מנהיגי שני הכפרים שכוחות ההגנה בחיפה יפרסו חסות על שני כפרי הדרוזים בכרמל. במהלך יוני הוקם ביוזמת שיח' אבו רכן, זייד ושכביץ, ובתמיכת מפקד העיר חיפה יעקב לובליני ("הדרוי"), כוח דרוזי חמוש בעספיא.²⁵

מבצע "דקל" בפיקודו של חיים לסקוב בגליל המערבי ("דקל א", 8-11 ביולי 1948), ובהמשך - הכיבוש המתואם של שפרעם (מבצע "אוסלו", 13-14 ביולי 1948), המחישו למפקדי צה"ל את הפוטנציאל הטמון בקשר המיוחד. לכך נוסף סיועו של שיח' ח'ניפס בכיבוש נצרת (מבצע "יער"), שתרם להישג המערכתי - דחיקת צבא ההצלה צפונה לעבר מרכז הגליל (קו טורעאן-כפר מנדא וצפונה).

מבצע "אוסלו" הוגדר על־ידי מח"ט 7, בן דונקלמן (בנימין בן־דוד), כ־Mock Battle (ביום קרב כדי שהערבים לא יחשדו שהדרוזים סייעו לצה"ל).²⁶ הקרב, שנערך בפיקודו של חיים לסקוב,²⁷ מלמד על האמון הרב שהיה קיים בין אנשי הקשר משתי הקהילות, ומעיד על איכות הקשר. לסקוב, שלמד מניסיונו האישי על התרומה המבצעית של הדרוזים במבצע "דקל א", שבו הסתייע בשכביץ ובשיח' ג'בר כדי להשתלט במהירות על הכפרים כפר יאסיף ואבו סנאן (במהלכו נשמר ביטחונם של הדרוזים גם בכפרים מעורבים),²⁸ ביקש למצות שוב את היתרון המבצעי שהעניקו הדרוזים באזור עמק זבולון. זאת כדי למצוא שיטה תחבולנית לכיבוש ממערב.

הרעיון התחבולני של מבצע "אוסלו" היה מבוסס על הפתעה: התקפה על האגף הלא צפוי, שהיה המבוצר ביותר - הכניסה הראשית לעיר והאגף שפנה לעבר יישובי עמק זבולון. היתרון המבצעי של כוחות צה"ל היה הקשר החשאי עם הדרוזים בעיר בהובלתו של שיח' צאלח ח'ניפס (ובסיוע שיח' חסין סלים עליאן) שסייעו בגיבוש תמונת המודיעין לקראת המבצע (מיקום הכוחות ואמצעי הלחימה של האויב).²⁹ אלה פעלו להרחקת כוחות ערביים מן העיר, ותיאמו עם כוח האבטחה הדרוזי שנותר בעיר (שהשתייך במקור לגדוד שכיב בפיקודו

של הקצין הדרוזי צאלח קנטאר)³⁰ שהם יסתגרו בביתו של שיח' ח'ניפס במהלך התקפת צה"ל. תיאום חשאי מקדים ואחרון בוצע בשטח שעות מעטות לפני ההתקפה.

ההתקפה המוצלחת נפתחה בהטלת כוחות מחטיבה 7 ומגדוד 21 מחטיבת כרמלי מאזור כפר עתא וקיבוץ יגור דרך פאתיה המערביות של העיר (שבה נמצאה השכונה הדרוזית). הכוחות התקדמו במהירות לתפיסת שטח המפתח בשפרעם – המבצר במרכז העיר.³¹ תכנון המבצע בשיתוף עם הדרוזים בשפרעם סימל את האמון העמוק של מפקדי צה"ל (במיוחד של לסקוב) בתועלת המבצעית של השותפים הדרוזים ובחיוניות של אבטחתם במהלך ההתקפה, כפי שהודגש בפקודת המבצע:

טיהור מוחלט של אוסלו והתקשרות עם הדרוזים על ידי אנשי הש"י [הכוונה לזייד ולשכביץ - אד"מ]. [...] כללי - אין לירות על הדרוזים במשך התפתחות שלבים א', ב', ג' אלא אם כן תינתן פקודה מפורשת על ידי מטה זה. כמו כן [יישמרו] השטח ורכושם של הדרוזים.³²

רצף ההישגים לאחר הקמת מדינת ישראל האיץ את המעבר ממגעים מבצעיים סמויים, שאפיינו את הקשר בין היהודים והדרוזים במחצית הראשונה של 1948, לשותפות מבצעית גלויה בין שותפים נגד האיום הערבי המקומי (נאמני המפתי חג' אמין אל-חסיני) וכוחות צבא ההצלה. השותפות הזאת הובילה בהמשך לנקיטת מדיניות ייחודית כלפי הדרוזים בארץ ולהשתלבות חברתית מלאה במדינת ישראל. שותפות שהגיעה לשיא ב־24 אוגוסט - לאחר שראש אג"מ/מטכ"ל יגאל ידן³³ אישר את הקמת יחידת המיעוטים המטכ"לית של צה"ל (בפיקודו של טוביה לישנסקי), ובתוכה פלוגה של מתנדבים דרוזים (לצד פלוגות צ'רקסיות ובדוויות).³⁴

היערכות צה"ל לכיבוש רמת תרשיחא הגבירה את האיום הפוטנציאלי שנשקף לכפרים הדרוזיים ירכא וג'ולס, שנמצאו בשטח ההפקר בין כוחות צה"ל לצבא ההצלה. הנוכחות הקרובה של כוחות צבא ההצלה ונאמני המופתי (שכללה התבססות של כוחות ערביים בכפרים דרוזיים, למשל, ביאנוח בשלהי יולי, ובפקיעין),³⁵ כישלון צה"ל לכבוש את רכס תרשיחא-מעיליא,³⁶ כינון הפסקת־אש (ההפוגה השנייה) והתייצבות פקחי האו"ם בגליל, שנשלחו לפקח על הפסקת־האש - כל אלה הגבירו את האיום הפוטנציאלי על שני הכפרים. שטח ההפקר שנוצר בין קווי העמדות של צה"ל ובין צבא ההצלה היה לשטח חיוני לשני הכוחות - צה"ל ביקש להרחיק מזרחה איום מיישובי החוף, ואילו צבא ההצלה ביקש להגדיל מערבה את מערכי ההגנה שלו מול התקפה פוטנציאלית של ישראל. במתאר מבצעי באחד משלבי גיבוש תוכנית מבצע "חירם" (שכלל ביצוע ההתקפה ממערב) הוצע בספטמבר 1948 כי על גדוד מחטיבה 7 יוטל לבצע כיבוש מתואם של יאנוח. התכנון והתיאומים בוצעו באמצעות משרד החוץ עבוד מפקד חטיבה 7 מול שיח' ג'בר, אך לא התממשו. השתנות המצב האסטרטגי והמצב המבצעי הובילה לכך שבמבצע "חירם" הוטלה המשימה על חטיבה 9 ("עודד").

אליה צורפה הפלוגה הדרוזית החדשה של יחידת המיעוטים המטכ"לית, שנשלחה לכבוש את יאנוח.³⁷ משימת הפלוגה הדרוזית נכשלה כתוצאה משרשרת של ליקויים פיקודיים ומבצעיים. בפעולה בפאתי הכפרים הדרוזיים יאנוח וג'ולס נהרגו 12 מפקדים ולוחמים מן הפלוגה הדרוזית. כמו כן נהרגו בפעולה רופאה היחידה ואחד משני סגני המפקד של היחידה. האירוע הטעון שנוי במחלוקת גם כיום.³⁸ המפקד אסף - חבר קיבוץ יגור - אשר העריץ מאוד את "הזקן" [הלאל אבו עלי, אד"מ], לא יכול היה להשלים עם המציאות המרה הזאת [שנפגע הלאל]. הוא התרומם מעמדתו, ובלי להתחשב בסכנה רץ אל אבו עלי. ובאותו הרגע, ומאותו צלף אויב, חטף אסף כדור ישר בראשו. וכך, נפלו ביום ה־29 באוקטובר 1948 שני "אחים" וידידים בנפש, כשהם חבוקים בעפר מולדתם.³⁹

שני עשורים לאחר תקרית יאנוח, ולאחר קורבנות רבים של העדה הדרוזית שנפלו על הגנת המדינה, הציע סגן ראש הממשלה דאז, יגאל אלון, בהקדמה לספרו של מוסבאח חלבי מוטיב משותף אחר, אופטימי יותר, של "ברית חיים": "ברית דמים" הוא שם הספר, שבין דפיו צרורים חייהם ומות גבורתם של חיילים ישראלים אמיצים, בני העדה הדרוזית. [...] אנו גאים בברית שנכרתה בין העדה הדרוזית לעם היהודי, שחזר למולדתו ההיסטורית, עם שבדומה לעדה הדרוזית, שוחר שלום הוא מטבעו ועל־פי מסורתו העתיקה, אך כמוה הוא יודע להתייצב בשער כשמתנכלים לחייו ולקיומו. מדינת ישראל גאה ובוטחת בברית אשר כרתה - ברית דמים וברית חיים גם יחד".⁴⁰

ג'דעאן עמאשה מעספיא שמילא משימות חשאיות עבור שירות הידיעות (ש"י) של ההגנה, בין היתר הקמת המגע עם מפקדי גדוד שכיב והאב בשפרעם (אפריל, 1948). משמאלו, גיורא זייד משיח' אבריק, איש ש"י ערבי בכרמל-העמקים. באדיבות משפחת עמאשה

סיכום

היחסים בין ההגנה ובין הדרוזים באזור הכרמל, עמק זבולון, הגליל התחתון והגליל המערבי, שהחלו בתקופת המרד הערבי נוצרו מתוך מצוקה משותפת, תרמו להרחקת איום וצמחו בהדרגה אך בנחישות הודות לאנשים שכנים שראו וחשו באופן דומה את השטח. הקשר הזה שהחל בשל אילוץ, נמשך מתוך כבוד הדדי בין שכנים ומכרים בתקופת האי ודאות של קרבות 1948 באזור הגליל. התקופה הזאת העניקה את הביטחון ואת ההערכה ההדדיים העומדים בבסיס חיינו המשותפים במדינת ישראל. מורשת אנשי החזון והמעשה, היהודים והדרוזים, בשנות ה־30 ובשנות ה־40 היא דוגמה ומופת לתעוזה, לנחישות וליכולת ביצוע שאפשרו למנף יחסי שכנות לשם עיצוב מרחב משותף מוגן ובטוח לשתי הקהילות בצפון הארץ. את המורשת הזאת ראוי שנכבד ונעריך, ובעיקר חשוב לטפח אותה - כפי שהדגיש עוד ב־1956 נשיא המדינה יצחק בן־צבי: "יש לציין את יחסם הידידותי של הדרוזים למלחמת העצמאות שלנו. [...] בזאת הראו את נאמנותם לישראל ולמדינה, נאמנות הראויה לעידוד. כן ראינו את ידידותם בעוספיה, בשפרעם ובירכא, ובייחוד בבית ג'ן. אנשי בית ג'ן גירשו את קאוקג' מהכפר. אמנם היו כפרים שפקקו - אולם אף אלה נוספו לזמן־מה על שונאינו, הצטרפו לבסוף לאותם שעמדו על צדנו [אלה שעמדו לצידנו]. יש להחשיב ידידות זו, אשר שרשיה יונקים ממסורת עתיקה וממסיבות גורל דומות. ראויה וזכאית היא לטיפוח מיוחד ולחיזוק הקשרים ההיסטוריים. כן יש ללמוד מהם, כיצד ידעה אומה קטנה זו להילחם במסירות באויביה המתנקשים בה ורוצים ברעתה, וכיצד ידעה להעריך את ידידה דורשי טובתה - ואל יהא לקח זה קל בעינינו".⁴¹

התמורה שחלה ביחסי הדרוזים עם מדינת ישראל, במיוחד בחודשים שבהם שררה אי ודאות במחצית הראשונה של 1948, הובלה על־ידי חבורה מצומצמת של אנשי חזון ומעש דרוזים ושותפיהם היהודים. הבולטים בקרב הדרוזים היו המנהיגים מהפריפריה הדרוזית, ובראשם שיח' לביב אבו רכן מעספיא וצאלח ח'ניפס משפרעם. בדברים שנשא לזכרו של חבר הכנסת שיח' צאלח ח'ניפס באפריל 2002 התייחס יושב־ראש הכנסת אברהם בורג לתרומתו בהנחת היסודות לשותפות היהודית-דרוזית בישראל ולתפקיד המרכזי שהיה לו בעידוד ההתנדבות לשירות בצה"ל: "השיח' סאלח חניפס, שיח' סאלח, נמנה עם מניחי היסוד לברית החיים בין העדות שלנו, ברית שנשזרה בין הדרוזים ליהודים בארץ, ומלאכתה עוד לא נשלמה. ברית חיים זו היא צוואתו לנו, היא היהלום שבכתר פעילותו הציבורית הברוכה, רבת השנים. [...] תמיד נזכור לו [...] את השותפות האמיצה נוכח המקטרגים, נוכח המבקרים, נוכח התוהים במחנה עצמו ובקרב תושבי ישראל דאז. הוא לא ירא, הוא לא חת, הוא עמד על שלו ועשה נכון למען עמו ועדתו. [...] הוא ייזכר בקרבנו כאחד מאדריכלי הברית בין הדרוזים ליהודים וכאוהב אדם".⁴²

המאמר הוא תמצית של מחקר מקיף על התפתחות היחסים בין הדרוזים ליישוב, ובהמשך – ביניהם למדינת ישראל ב־1948. זו הייתה תקופה מכריעה של השתנות והסתגלות שעיצבה את החיים המשותפים שלנו בארץ. נוסף על סריקת ארכיונים, ספרי זיכרונות, תמונות וסיורים בשטח סייעו לי בסבלנות רבים מבני העדה הדרוזית בהבנת "מעבר למה שנכתב", בהם ד"ר רג'א פרג' מיאנוח, ד"ר אמיר ח'ניפס ומר פרג' ח'ניפס

משפרעם, ד"ר ג'בר אבו רכן, גב' גדיר מקלדה קנטאר וסא"ל (מיל') סאפי עמאשה מעספאי, סא"ל (מיל') מנצור מעדי מירכא, תא"ל ד"ר עלא אבו רכן וגם החבר כנסת לשעבר ויו"ר יד לבנים של העדה הדרוזית, אמל נצר אלדין וכן אל"ם (מיל') ג'דעאן עבאס מפקיעין. כל הניתוח והמסקנות על אחריותי בלבד.

- מערכות הגנה - מאה שנים לארגון ההגנה הוא מיזם משותף ל"מערכות" - בית התוכן המקצועי של צה"ל לצבא ולביטחון לאומי, לארגון חברי ההגנה וליחידת המוזאונים והמורשת של משרד הביטחון. עורך ראשי: תא"ל (מיל') ד"ר אפרים לפיד. הנתונים, הדעות והתפיסות הכלולים במאמרים הם באחריות הכותבים.

התמונה הימנית: ביקור ראש הממשלה דוד בן-גוריון בגליל המערבי, מלווה בבכירי העדה הדרוזית, בשנות ה-50. מימין לשמאל: קצין צה"ל, שיח' לביב, שיח' אמין טריף ושיח' ג'בר דאהש מעדי. התמונה השמאלית: ביקור מפקד מטה חזית הצפון ביחידת המיעוטים, אוקטובר 1948. מימין לשמאל: מפקד יחידת המיעוטים, רס"ן טוביה לישנסקי, סגן למבצעים, סרן יונתן (יונץ) אברמזון (שנהרג במבצע "חירם"), קצין צה"ל, מפקד חזית הצפון, אלוף משה כרמל, שני קציני צה"ל

הערות

- [1] המגעים האלה התבססו על קשרים מוקדמים יותר שהחלו להתפתח בשנות ה-30 שיזם יצחק בן-צבי ושאליו הצטרפו בהמשך דב הוז ואבא חושי, ומומשו באמצעות אנשי שטח, בהם אהרן חיים כהן שטיפחו קשרים עם הדרוזים (ועודדו את מה שכונה לימים "ברית הפריפריות").
- [2] שיח' לביב אבו רכן היה חבר כנסת בכנסת הרביעית (1959-1961), ראש מועצה ושופט דתי; **מקבלי עליה (עיטור לוחמי המדינה): בני העדה הדרוזית**, אסיה, דאלית אל-כרמל, 2017, עמ' 20, 68. משפחת אבו רכן בחרה עוד בתחילת שנות ה-30 לקשור את גורלה עם היהודים. הקשר נוצר בתחילה עם קיבוץ יגור, והובילו אותו שיח' חסן אבו רכן ונח יגורי.
- [3] שיח' צאלח ח'ניפס היה חבר בכנסת השנייה ובכנסת השלישית (1951-1959). בהמשך עמד בראש ועדת סולחה ארצית.
- [4] עליה, עמ' 42-43.
- [5] עליה, עמ' 88. ג'דעאן עמאשה הצטרף לכוחות הבריטיים במרד הערבי, ונלחם נגד הקבוצות החמושות הערביות. בהמשך גויס על-ידי ג'ורא זייד לשי"י.
- [6] שיח' ג'בר דאהש מעדי היה חבר כנסת מהכנסת השנייה עד הכנסת השביעית (1951-1977) וגם כיהן כסגן שר (1977-1969).
- [7] יהושע (ג'וש) פלמון פעל בשנות המלחמה במסגרת המחלקה הסורית (מסתערבים), ובהמשך הצטרף למחלקה המדינית של הסוכנות היהודית שבה התמנה ליועץ בכיר לענייני ערבים. פלמון שימש ראש המחלקה הערבית באגף החקר שבמשרד החוץ לאחר הקמת המדינה, והיה ממובילי גיבוש המדיניות של ישראל כלפי הדרוזים בארץ.
- [8] הפעולה שביצעו אז אנשי הקשר מטעם המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית והמטכ"ל מכונה בז'רגון המקצועי "קישור מבצעי" (Operational Liaison). זו אמנות ייחודית שגם כיום מבוצעת על-ידי צה"ל בשיתוף פעולה ובשקיפות עם משרד החוץ באמצעות יחידת קשרי החוץ (קש"ח) של צה"ל המופעלת על-ידי המטכ"ל לניהול המגעים עם שותפים אזוריים ובין-לאומיים הנמצאים מעבר לגבול (או סמוכים לקו המגע) לשם קידום יעדים ואינטרסים משותפים ולשיפור האפקטיביות המבצעית של צה"ל.
- [9] רג'א פרג', **הקשרים בין הדרוזים והיהודים עד 1948**, מחול הדפסות ופרסום, יאנוח, 2002, עמ' 60-61; Matthew Hughes, "Palestinian Collaboration with the British: The Peace Bands and the Arab Revolt in Palestine, 1936-9", **Journal of Contemporary History**, May 19, 2015, p. 299 (על היחס המיוחד של הבריטים לדרוזים, בפרט לדרוזים בשפרעם); יגאל אייל, **האנתיפאדה הראשונה: דיכוי המרד הערבי על-ידי הצבא הבריטי בארץ-ישראל - 1939-1936**, מערכות, תל-אביב, 1998, עמ' 213, 305 (על השתתפות דרוזים מסוריה ומלבנון במרד) ועמ' 465 וגם 503 (על סיוע של דרוזים מיישובי הכרמל ושפרעם נגד כנופיות הערבים ועל סיוע של הבריטים לדרוזים בשפרעם).
- [10] קיימים חומרים ממקורות שונים וכמה מחקרים על שיתוף הפעולה המבצעי-מודיעיני של נציגי היישוב עם כוחות צבא בריטיים בארץ נגד האיום הערבי וגם על פעילות עצמאית מקומית. הדרוזים שולבו בפעילות המשותפת עם הבריטים וגם בפעילות העצמאית. בהקשר הזה ראו: יואב גלבר, **שורשי החבצלת: המודיעין ביישוב 1918-1947**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תל-אביב, 1992, עמ' 162-175, 237-242; עזרא דנין, **תעודות ודמויות מגנזי הכנופיות הערביות במאורעות 1936-1936**, מאגנס, ירושלים, 1981, עמ' 135-146; דוד קורן, **קשר נאמן, ה"הגנה" והדרוזים**, משרד

- הביטחון - ההוצאה לאור, תל-אביב, 1991, עמ' 36-41; **עליה**, 2017, עמ' 86. על ג'דעאן עמאשה (Scarface), שהתגייס למשטרת המנדט ופעל נגד הכנופיות הערביות שאותן הכיר היטב; **אייל**, 1998, עמ' 425-427.
- [11] מרדכי שכביץ, **לפאתי מזרח ובלבב פנימה: בית שכביץ ומדליה**, גדרות, קריית ביאליק, 1992, עמ' 278.
- [12] אסא לפן, "הש"י - שירות הידיעות של ההגנה", צבי עופר ואבי קובר (עורכים), **מודיעין וביטחון לאומי**, מערכות, תל-אביב, עמ' 95. בעניין האוריינטציה של אנשי הש"י שפעלו בשטח בתקופת המנדט כתב לפן: "ידיעות צבאיות גרידא, במובן הטכני של המלה, אינן מאפשרות הערכה נכונה של כוחו וכושרו של האויב, ואינן מספיקות לתכנון פעולות. שכן, לפחות בארץ, לא היה לנו עניין עם אויב סדיר מאורגן ביחידות צבאיות אלא עם קבוצות אזרחיות למחצה שערכן וכושר פעולתן היה קשור קשר בל ינתק עם המציאות המדינית והכלכלית של הערבים".
- [13] שמעון אביבי, "הדרוזים הופכים לנשק הסודי של מלחמת העצמאות", **מבט מל"מ**, גיליון 81 (יולי 2018); פרג', 2002, עמ' 87-91; צדוק אשל, **אבא חושי - איש חיפה**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תל-אביב, 2002, עמ' 92.
- [14] פרג', 2002, עמ' 61-73.
- [15] **עליה**, 2017, עמ' 68.
- [16] פרג', עמ' 205; "פגישה עם ש"ך סאלח אחניפוס משפרעם", **הארכיון הציוני המרכזי**, 23 בינואר 1948.
- [17] "פעולותינו בין הדרוזים", דוח פלמון, **הארכיון לתולדות ההגנה**, 85-105/195, 5.8.1948, עמ' 1.
- [18] מועדי חוסאם, "קרבות רמת יוחנן (הושה וכסאיר), 12-16 באפריל 1948 - עיון היסטורי ובחינה טקטית", בתוך: יגאל אייל ואלי מיכלסון (עורכים), **יסודות: כתב עת של המחלקה להיסטוריה בצה"ל - גיליון 1, לחימה, למידה והפקת לקחים** (2019), עמ' 58. יש לציין ששיח' ג'בר דאהש מעדי סייע ללוחמי גדוד שכיב בקרב ברמת יוחנן. באנדרטה בשפרעם (שכונת הדרוזים) רשומים שמותיהם של 44 הרוגי הקרב הדרוזים, לרבות הנופלים בני שפרעם.
- [19] משה דיין השתתף בפגישה בקריית עמל (אף שישב שבעה על אחיו "זוריק"). בפגישה השנייה, שהתקיימה במאי (לאחר כיבוש חיפה) ושבה השתתף שכיב, הוביל את המשלחת הישראלית יהושע פלמון. את הדרך לפגישה הוביל יצחק כתר, מפקד האזור וחבר קיבוץ רמת יוחנן.
- [20] לפני הקרב התקיימו מגעים עם שכיב באמצעות דרוזים מעספאי, כנראה שיח' לביב. ואולם בשל הלחץ של קאוקג'י, בשל הרצון של מפקדי הגדוד הזוטרים להילחם, ובעיקר בשל מחויבותו של שכיב למטה הליגה הערבית הוא אישר הטרדה באש של רמת יוחנן, שהובילה להסלמה. בהקשר הזה ראו: דוח פלמון, עמ' 1; דוד בן-גוריון (עורכים): גרשון ריבלין וד"ר אלחנן אורן), **יומן המלחמה - מלחמת העצמאות, תש"ח-תש"ט**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תל-אביב, 1982, עמ' 32. הפרקטיקה של הרחקת איומים באמצעות תשלום לקבוצה חמושה הייתה קיימת עוד בתקופת המרד הערבי ("חבורות השלום"); ראו בהקשר הזה את התייחסותו של בן-גוריון מ-30 במרס 1948 להצעתו של יוסף פיין (אבא חושי) להרחיק איום דרוזי חיצוני באזור הגליל העליון באמצעות מימון הקבוצה החמושה; יהושע (ג'וש) פלמון, "להיכנס לעורו של היריב - מבט מזווית אישית", בתוך, **מודיעין וביטחון לאומי**, עמ' 281-282. לדברי פלמון, הפנייה הראשונית לשכיב ואהב נעשתה על-ידי דרוזים מהכרמל ומשפרעם שהבהירו לו שאין איום מצד היהודים על הדרוזים ושנוכחותו עלולה לסכן אותם.
- [21] גיא מעיין וראובן ארליך, "מתודה אינטגרטיבית לחקר מלחמת 1948 - המקרה של קרבות מאלכיה (מאי-יוני 1948)", **היסטוריה**, חוברת 6 (אב תש"ט), עמ' 112-115.
- [22] צדוק אשל, **חטיבת כרמלי במלחמת הקוממיות**, מערכות, תל-אביב, תשל"ג, עמ' 178.
- [23] המבצע נקרא קודם מבצע "אהוד" ושמו הוחלף למבצע "בן עמי" על שם בן עמי פכטר, מפקד גדוד 21 בחטיבת כרמלי, שנהרג בשיירת יחיעם. תרומה נוספת של שיח' ח'ניפס לאפקטיביות המבצעית של צה"ל הייתה סיועו בהשתלטות על משטרת כפר עתא (אם סלסל), שהייתה אמורה על-פי תוכנית החלוקה להימסר לערבים. שיח' ח'ניפס שכנע את שכיב שלא לפעול, כשם ששכנעו לא להיענות לבקשות של עכו הערבית לסייע בהגנת העיר. בהקשר הזה ראו: מוסטפא עבאסי, "הקרב על עכו במלחמת 1948", **עלי זית וחרב**, כרך יא, המרכז לחקר כוח המגן על שם ישראל גלילי, ירושלים, תשע"א, עמ' 215-219.
- [24] שיח' לביב היה מוכר לאבא חושי ממגעייהם בתקופת המרד הערבי.
- [25] **שכביץ**, 1992, עמ' 83.
- [26] Ben Dunkelman, **Dual Allegiance: An Autobiography**, Goodread Biographies, Halifax, 1976, pp. 258-260. דונקלמן תיאר בספרו אירוע שבו הוא מאשים בבגידה את קצין המבצעים של חטיבה 7 פיטר וולף ריבק, קצין בריטי יהודי. לטענתו ריבק שיבש בכוונה את התוכנית הארטילרית - במקום לכוון את הארטילריה מעבר לשכונה הדרוזית (מזרחית למבצר) רשם פיטר בפקודה לכוון אותה על השכונה הדרוזית (מערבית למבצר). בדיקה מקיפה בארכיון צה"ל (ובהתבסס על משפט שנערך לקצין היהודי באוגוסט 1948) מעלה שמדובר בטעות אנוש (בלחץ הזמן ותנאי העבודה). החומרים אינם תומכים בהיותו של פיטר מרגל בריטי (כפי שנטען לא פעם).
- [27] סיכום שכתב רא"ל חיים לסקוב על מבצע "דקל", **ארכיון צה"ל ומעלהב"ט**, 1970/1046/56. בסיכום הוא התייחס בפירוט לתרומה של הדרוזים להצלחת מבצע "דקל א" (כיבוש הכפרים הערביים בשיפולי רמת תרשיחא), מבצע "אוסלו" (כיבוש שפרעם) וגם מבצע "יער" (כיבוש נצרת), שבו תרם השיח' ח'ניפס לאבטחת המרחב (באמצעות גיוס בדווים) בהעברת מודיעין מבצעי קריטי בנוגע להיעדר מכשולים בציר משפרעם לעיר נצרת. בסיכום המפורט מוזכרים כמה פעמים שיח' צאלח ח'ניפס וגם שיח' ג'בר דאהש מעדי (תוך התייחסות להבדלים בין גישתו של שיח' ח'ניפס ובין זו של שיח' ג'בר).

- [28] **ארכיון צה"ל ומעלה"ט**, 1975/922/550. פקודת מבצע "דקל" של מטה חטיבה 7 נכתבה באנגלית משום שדונקלמן לא ידע עברית. "All Druze villages east of those at present occupied are a liaison base and no offensive action to be taken unless otherwise ordered - in particular, KFAR YASIF, JULIS, YRKA".
- [29] ידיעות על "אוסלו", מטה קרבי חטיבה 7, **ארכיון צה"ל ומעלה"ט**, 1949/7249/198, 13.7.1948. רוב המודיעין המבצעי להתקפה על שפרעם סופק על ידי הדרוזים, ונמסר לזייד ושכביץ. בהקשר הזה ראו: **שם**, 1949/7249/295, 12.7.1948. עדותו של דרוזי משפרעם, בן 28, נשוי ואב לשלושה בנים. הנייר בחתימת גיורא (זייד - אד"מ).
- [30] **עליה**, 2017, עמ' 89-90. בהמשך רוב הכוחות הדרוזיים שנותרו בארץ מגדוד שכיב בראשות צאלח קנטאר התנדבו לשרת בצה"ל - ביחידת המיעוטים המטכ"לית; יהודה עזריאלי וג'בר אבו רוקן, **אחוזה שעמדה במבחן**, ההסתדרות הציונית העולמית, ירושלים, 1989, 90-91; עליה, 2017, עמ' 74.
- [31] פקודת מבצע "אוסלו" (למבצע "דקל"), 13.7.1948. מטה קדמי חטיבה, **ארכיון צה"ל ומעלה"ט**, 1949/7249/115; וכן: **שם**, פקודת מבצע "אוסלו" (חלק ב'), 14.7.1948.
- [32] פקודת מבצע "אוסלו".
- [33] בעידוד פלמון וזייד ובגיבויים של שיח' צאלח ח'ניפס ושיח' לביב אבו רכן.
- [34] יחידת המיעוטים, **ארכיון צה"ל ומעלה"ט**, 1950/2289/339, 24.8.1948.
- [35] ידיעות מן הגליל המערבי, **ארכיון לתולדות ההגנה**, 105/131-62, 3.8.1948. תאריך הדיווח מלמד על כך שהידיעה שנכתבה על ידי "ישעיהו" (שם הקוד של חיים אורבר) מקורה באחת הפגישות שנערכו עם שיח' מרוק מעדי ב־28-29 ביולי שנועדו לקדם סיוע של צה"ל להגנת יאנוח; **ריאיון עם אל"ם (מיל) ג'דעאן עבאס**, פקיעין, 13.3.2020.
- [36] **אשל**, תשל"ג, עמ' 222-223.
- [37] פלוגה צ'רקסית מהיחידה צורפה לחטיבה 7 שפעלה בגזרה המזרחית מצפת. הצ'רקסים התבקשו לסייע בחבירת כוחות צה"ל לכפר הצ'רקסי ריחאניה הנמצא מצפון לצפת. משימה זו הייתה דומה לזו שהוטלה על הפלוגה הדרוזית מול יאנוח.
- [38] האירוע המורכב והטרגי נהפך לנושא שהוסיף לפילוג בעדה הדרוזית, ולאחר מאמצים גדולים נערך טקס סולחה במחנה יחידת המיעוטים של צה"ל (מחנה נשר) ביולי 1949 בין המשפחות השכולות ונציגי יאנוח וג'ת. במחקר שערכתי התברר, כי התקרית המצערת בפאתי יאנוח-ג'ת אירעה כתוצאה מתקלת תיאום, ומקורה בכישלון פיקודי ומבצעי. אין עדויות תומכות ראשוניות, להוציא הערכות והשערות, למזימה (קונספירציה). עם זאת, האירוע הטביע את חותמו על משתתפיו הדרוזים מהפלוגה ומשני הכפרים ועל המפקדים היהודים. בהקשר הזה ראו, למשל, התייחסות בספר הילדים **איש ושמו אריה** מאת יונה טפר (ספרית פועלים, בני ברק, 2017) שנכתב לזכרו של סא"ל אריה עמית (טפר) מקיבוץ יגור. טפר השתתף בקרב יאנוח כסגן המפקד הטרי של הפלוגה הדרוזית וגרסו על האירועים הושפעה מחוויותיו בקרב, במיוחד תחושת האובדן של שני קצינים מיגור שנהרגו בעת שירותם ביחידת המיעוטים - סגן אסף כץ וסגן בצלאל סיני (סוינר). בספר מופיעה מעין צוואה המבטאת את השפעת האובדן עליו (עמ' 5).
- [39] מוסבאח חלבי, ברית דמים: פרשיות חיהם ומותם של החללים הדרוזים שנפלו במערכות ישראל, אותפז, תל-אביב, 1970, עמ' 25.
- [40] **שם**, עמ' 5.
- [41] הדרוזים בישראל, תיק יצחק בן-צבי, **ארכיון המדינה**, פ-5 / 1975. 28.6.1956. יצחק בן-צבי, "הדרוזים בישראל", **שנתון דבר** (תשי"ז, 1956), עמ' 473; בנוגע לגירוש הדרוזים את קאוק'י מן הכפר הדרוזי בית ג'ן ראו: דוח פלמון, עמ' 2.
- [42] http://fs.knesset.gov.il/15/Plenum/15_ptm_532940.docx - הישיבה המאיתיים-ותשעים-ושבע של הכנסת החמש-עשרה, יום שני, י"ז באייר התשס"ב, הכנסת, ירושלים, 29 באפריל 2002.